

Jyväskylän kaupunki
Keski-Suomen museo

KANGASMANNILAN PAPPILAN RAKENNUS- JA KULTTUURIHISTORIALLINEN SELVITYS

Keski-Suomen museo 2003

Hanne Rokkonen
Päivi Andersson
Esko Ahola
Leena Matilainen

SISÄLTÖ

1. JOHDANTO	3
1.1. Tutkimuksia pappiloista	4
1.2. Pappilakulttuurista Suomessa	4
2. PAPPILAN PÄÄRAKENNUKSEN HISTORIAA	5
2.1. Kangasmannilan pappilaa edeltävät pappilat	5
2.2. Kangasmannilan pappilan rakennusvaiheet	6
2.3. Asuinhistoriaa ja rakennuksen kehitystä	6
2.3.1. Kirkkoherra Herman Hellén Kangasmannilan pappilassa - ensimmäiset isot korjaukset	7
2.3.2. Pappila kirkkoherra Calamniuksen aikana	8
2.3.3. Pappila rovasti Malmsténin aikaisen lähtö- ja tulotarkastuksen perusteella	9
2.3.4. Rovasti Frans Henrik Bergrothin aika - rakennus laajenee	9
2.3.5. Rovasti Henrik Pihlmanin aika - veranta nousee pappilan taakse	11
2.3.6. Rovasti Albert Ferdinand Leikolan aika - arkistosiipi rakennetaan	12
2.3.7. Korjauksia 1950-luvun lopussa	13
2.3.8. Pappilasta päiväkodiksi	14
3. PAPPILAN ELÄMÄNTAPA PIHAPIIRIN MUOKKAAJANA	15
3.1. Piharakennukset	16
3.2. Puutarha	17
4. RAKENNETUTKIMUS	20
4.1. Päärakennuksen julkisivut	20
4.1.1. Ikkunat	22
4.2. Kuistit ja ulko-ovet	22
4.2.1. Pääsisäänkäynti	23
4.2.2. Keittiön sisäänkäynti	24
4.2.3. Kirkkoherranviraston sisäänkäynti	24
4.2.4. Veranta	25
4.3. Runkorakenteet	27
4.3.1. Perustukset ja alapohja	27
4.3.2. Kantavat rakenteet	28
4.3.3. Ullakko, yläpohja ja vesikatto	28
4.4. Täydentävät rakenneosat	29
4.4.1. Ikkunat	29
4.4.2. Sisäovet	30
4.4.3. Huone 102	31
4.4.4. Huone, sali 108	32
4.4.5. Huone, 105	34
4.4.6. Ensimmäinen ullakkokamari u1	34
4.4.7. Toinen ullakkokamari u2	35
4.4.8. Tulisijat	36
4.4.9. Muut rakenteet	36
5. PAPPILAN SÄILYTTÄMISEN JA SUOJELUN ARVOPOHJAA	37
5.1. Pappiloiden uusista käyttötarkoituksista	37
5.2. Kangasmannilan pappilan rakennussuojeluarvo	38
LÄHTEET	40
Arkistot	40
Suulliset tiedonannot	40
Kirjalliset tiedonannot	40
Painamattomat lähteet	41
Painetut lähteet ja kirjallisuus	41

1. JOHDANTO

Tutkimus käsittelee Kangasmannilan kirkkoherran pappilan eli Keuruun vanhan pappilan rakennus- ja kulttuurihistoriaa. Tutkimus on tehty taustaksi rakennussuojelulla suojellun rakennuksen käytön ja ennallistamistöiden pohtimista varten. Selvitettävänä on ollut niin rakennushistoriallisia kuin kulttuurihistoriallisiäkin teemoja, joiden pohjalta muodostuu Kangasmannilan pappilan kulttuurihistoriallinen arvo. Kysymys Kangasmannilan pappilan uudesta käyttötarkoituksesta on ajankohtainen, koska pappilan nykyinen käyttäjä, Mannilan päiväkotitoiminta, lopettaa toimintansa tiloissa syksyllä 2004. Pappilan omistaa Keuruun seurakunta.

Kangasmannilan pappila sijaitsee Keuruulla Lapinniemiessä Suolahden kylässä. Keuruun paikallishistoriassa kirkollinen historia on merkittävässä osassa. Keuruun seurakunnan perustamisvuotena pidetään vuotta 1628. Keuruulla sijaitsee vuonna 1759 rakennettu puukirkko ja uusi kirkko vuodelta 1891. Nykyisin pappila on perustellusti merkittävä osa paikkakunnan historiaa, sillä papistolla on ollut merkittävä rooli niin Keuruun uskon- kuin sivistyselämässäkin. Kirkolliset rakennukset ovat nykyään Keuruun matkailussa merkittäviä turistikohteita.

Keuruulla on ollut kirkkoherran pappilan lisäksi myös kaksi muuta pappilaa. Pöyhölän tila on ollut kappalaisen pappilana vuodesta 1690. Nykyinen päärakennus valmistui 1900. Pappila myytiin 1920-luvulla. Pöyhölästä tuli Kristillisten nuorten leirikeskus 1928, ja samaisessa käytössä se on vieläkin. Lehtiniemen pappilan rakensi asunnokseen rovasti Frans Henrik Bergroth, joka siihen aikaan toimi Keuruun pitäjänapulaisena. Lehtiniemi siirtyi kuitenkin pappilakäyttöön kappalaisen pappilaksi 1920-luvulla, kun Pöyhölä myytiin. Lehtiniemen pappila on purettu. (Vihola 1986, 366 - 368.)

Keuruun kirkkoympäristöstä puhutaan niin sanottuna Vanhan Keuruun alueena (ks. liite 1). Siihen kuuluvat pappilan pihapiirin ja Kamanan lisäksi muun muassa valtatie ja rautatie toisella puolella olevat Vanha ja uusi kirkko sekä rautatieasema. Kamanan eli Kangasmannilan pappilan navetan aluetta on kehitetty 1990-luvun lopusta lähtien. Navettaa alettiin kunnostaa 1999 ja se valmistui vuonna 2000. Perusajatuksena on ollut kehittää aluetta matkailullisesti ja monipuolisesti miljöötä hyödyntäen. Vanhan Keuruun alue on mainittu valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi muun muassa *Rakennettu kulttuuriympäristö* -julkaisussa (1993). Kangasmannilan pappila on merkittävä osa tätä aluetta.

1.1. Tutkimuksia pappiloista

Suomessa on tutkittu verrattain vähän pappilakulttuuria, kun ottaa huomioon miten laajalle levinnyttä ja merkityksellistä se on ollut. Tämän tutkimuksen teossa apuna on ollut pappiloita käsitteleviä tutkimuksia ja Keuruun paikallishistoriaa käsitteleviä tutkimuksia (ks. lähteet). Taustaa ovat antaneet muun muassa *Pappilatyöryhmän mietintö* vuodelta 1982 ja Anu Soikkelin kaksiosainen teos *Suomen vanhat pappilat - menneisyyden tulevaisuus* vuodelta 2000.

Kangasmannilan pappilaa koskevat arkistolähteet ovat olleet tärkeitä. Tietoja on saatu Jyväskylän maakunta-arkistosta Keuruun seurakunnan arkistokokoelmasta. Tietoja pappilan vaiheista löytyi muun muassa pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjoista sekä lähtö- ja tulokatselmusten pöytäkirjoista. Rippikirjoista on saatu tietoja pappilan asukkaista ja papiston perheistä. Uudemmat arkistolähteet ovat olleet saatavissa Keuruun seurakunnan arkistosta. Sieltä ovat esimerkiksi tiedot virkatalolautakunnan pöytäkirjoista. Museoviraston historian kuva-arkistosta on historiallisia kuvia Kangasmannilan pappilasta ja kuvia siellä asuneista henkilöistä. Myös Keuruun museon arkistoissa oli näyttelyissä ollut aineistoa, josta oli rakennuksen ulkoasua tutkittaessa apua. Kuva-aineistoa on myös Keski-Suomen museon kuva-arkistossa.

1.2. Pappilakulttuurista Suomessa

Pappila on puheessa sekä päärakennus että koko papille kuuluva tila. Pappila rakennuskokonaisuutena syntyi seurakuntaelämän vakiinnuttua keskiajalla. Eniten Suomessa on säilynyt pappiloita 1800-luvulta. Pappilaan kuului päärakennuksen lisäksi talousrakennuksia ja maanviljelyyn liittyviä rakennuksia. Pappila-arkkitehtuuri muuttui ajan muotivirtausten mukana. Pappilan päärakennus edusti parempaa asumisen tasoa kuin seudun talonpoikainen asuminen ja pyrki seuraamaan ajan kauneushanteita. (Soikkeli 2000a, 67.) Pappiloiden merkitys kulttuurikeskuksina oli huomattavaa varsinkin alueilla, joilla ei ollut kartanoita eikä sotilasvirkataloja. Pappi oli merkittävä henkilö yhteisössään. Hän oli seurakunnassa pitäjänkokouksen puheenjohtaja ja paikallisen väestön luottamusmies. (Talve 1990, 31.) Pappila-arkkitehtuuri on siis myös vallan arkkitehtuuria, koska pappi edusti maallista ja hengellistä valtaa paikkakunnalla (Soikkeli 2000a, 68). Pappi perheineen myös erosi säätynsä ja ammattinsa vuoksi tavallisesta kansasta ja oli siksi tarkkailun ja kiinnostuksen kohteena kansan parissa.

Seurakuntalaiset olivat velvollisia rakentamaan pappilan rakennukset. Rakentaminen tapahtui kylittäin siten, että tietyllä kylällä oli vastuu tietystä rakennuksesta. Pappilan rakentamista ei koettu välttämättä hyväksi asiaksi ja 1700-luvulla talonpoikaissäätö yrittikin valtiopäivillä rajoittaa rakennusvelvollisuuttaan. (Talve 1990, 31.) Pappila-arkkitehtuuria säätelivät asetetut lait, jotka lähinnä rajoittivat ja määrittivät pappilan huonelukua, eikä niinkään ulkoista arkkitehtuuria. (Soikkeli 2000a, 67.) Lakien muutokset ovat

siten vaikuttaneet pappilan olemukseen, toisaalta ne kertovat siitä, millaiseksi pappilaa on haluttu muokata tai siitä, millaiseksi sen on olosuhteiden pakossa pitänyt muuttua. Ulkoasun muodostumiseen vaikuttivat vallalla olevat kauneusihanteet.

Pappilamiljöön on vaikuttanut näkemyksiimme pappilasta. Keuruun Kangasmannilan pappila on sijainnut jokseenkin tyypillisessä suomalaisessa pappilamaisemassa: vesistön rannalla, peltojen keskellä. Vesistön läheisyys on ollut pappilalle merkittävä monessakin suhteessa: se on ollut kulkureitti ja kalastusalue. Rantaniittyjen hedelmällinen maanlaatu on myös kannustanut rantamailla asumiseen. Pappilat ovat myös osa suomalaista maalaismaisemaa. (Soikkeli 2000a, 93.)

Pappilat olivat maatiloina yleensä hyvin hoidettuja ja niiltä levisi muille maatiloille monia uutuuksia, kuten suoviljely ja ojitus. Papit hoitivat usein itse tilansa maanviljelyn palkkatyövoiman avulla. (Talve 1990, 31.) Tärkeitä maatilatoiminnassa olivat myös pappilan torppareiden taksvärkkipäivät. Esimerkiksi vuonna 1882 Kangasmannilan torpparit tekivät 100 hevostyöpäivää ja 720 jalkapäivää. Torpparit tekivät lisäksi kaupunkimatkoja ja apupäiviä viljanleikkuaikoina. Keuruun kirkkoherran pappilan saamaan torpan vuokraan kuului vuodessa 5½ tynnyriä rukiita, 2½ tynnyriä ohria ja 200 mk rahaa. Tämä nosti tilan tuoton 1880-luvulla noin 1 000 mk vuodessa. (Esim. Vihola 1983, 345.)

2. PAPPILAN PÄÄRAKENNUKSEN HISTORIAA

2.1. Kangasmannilan pappilaa edeltävät pappilat

Ensimmäinen pappila rakennettiin Keuruulle tiettävästi 1600-luvun lopussa. Kirkkoherra sai olla ilman virka-asuntoa pitkään, sillä seurakuntalaiset eivät voineet rakentaa sitä sopivan maatilan puuttuessa. Ensimmäinen kirkkoherra Aksel Teoderickin poika asui Suolahden talossa, Suolahden kylässä. Toinen kirkkoherra Johan Roos valitteli pappilan puutetta ja vasta kolmas kirkkoherra Lisak Lätt sai pappilansa, sillä vuonna 1675 Kangasmannilan tila määrättiin kirkkoherran puustelliksi. Tila oli rälssitila, jonka oli omistanut valtaneuvos Lorentz Creutz. Tilalla asuneet Manniset eivät vähällä halunneet uskoa, että heidän asuinpaikastaan oli tullut pappila ja niinpä kiistoja tilan omistuksesta käytiin pitkään. Ensimmäinen Kangasmannilan pappilassa asunut kirkkoherra oli Yrjö Härpman (kirkkoherrana 1698 - 1729). Hän ei ollut tyytyväinen seurakuntalaistensa rakentamaan pappilaan, vaan valitteli sen huonoa kuntoa. (Jokipii & al. 1959, 486 - 491.)

Erland Rosenback (1806 – 1821)¹ nimitettiin kirkkoherraksi 1807. Pappilaan kuului silloin sali, kolme kamaria ja keittiö. Rosenbackin aika oli Keuruulla Suomen sodan levottomuuksien värjäämää. Venäläiset hävittivät Keuruuta ja kerrotaan että he jopa vangitsivat kirkkoherran ja pakottivat

---

¹⁾ Suluisissa olevan ajan on rovasti ollut Keuruulla kirkkoherrana.

tämän juoksemaan aisaan sidottuna hevosen vierellä Jyväskylään ja sieltä vielä Jämsään. Rosenback selvisi koettelemuksistaan hengissä, mutta sanotaan, että hänen mielenterveytensä järkkyy näistä tapahtumista. Rosenback palasi keväällä 1809 Keuruulle ja korjautti omaan laskuunsa pappilaa, joka oli rapistunut sodan aikana. Rosenbackin koettelemukset eivät olleet vielä ohi, sillä Keuruun pappila paloi 19.8.1809. Samalla paloivat kaikki pappilan piharakennukset lukuun ottamatta riittä, vilja-aittaa ja muutamaa rappeutunutta aittaa. Koko kirkkoherra Rosenbackin omaisuus paloi. (Aaltio 1947, 92 - 94.)

2.2. Kangasmannilan pappilan rakennusvaiheet

Uuden pappilan rakentamiseen oli ryhdyttävä mahdollisimman pian. Piirroset tilattiin turkulaiselta rakennusmestarilta, Johan Sundstenilta. Sundsten työskenteli tuolloin Suomen ainoan arkkitehdin C. Bassin kanssa ja rakennuksen tyylipiirteet ovatkin tulleet tätä kautta. (Esim. Pennanen 1986, 159.) Alkuperäisestä pappilan asusta tai siitä, rakennettiin pappila piirrosten mukaan on vain vähän tietoa, sillä rakennuspiirroksia ei ole säilynyt. Sundsten oli rakennusmestarina arvostettu ammattimies, joka johti useita merkittäviä korjaus- ja rakennustöitä, muun muassa Viurilan kartanossa. (Pennanen 1986, 49-50.) Kangasmannilassa rakennustöitä johti Kuoreveden kappeliseurakunnasta Längelmäen pitäjistä kotoisin oleva kersantti Adick Johan Hasselgren. Varsinaisena rakennusmestarina toimi Johan Adolf Wahlström Tampereelta ja muurarina C.G.Lindroth. (Pennanen 1986, 50 - 51.) Pappilaa rakennettiin vuosina 1809 - 1813, vaikka pappilan oli pitänyt olla valmis jo syksyllä 1810. Ilmeisesti sodan jälkeinen puutteen aika ja ajalle sattuneet kadot hidastivat rakennustyötä. (esim. Aaltio 1947, 95.) Urakoitsija sai palkkseen kuusi tynnyriä ruista jokaista maksamisvelvollista kohden. Talollisten oli kuitenkin tuotava rakennuspaikalle muun muassa kivet, tukit, tuohet ja sammalet. (Sillanpää 1969, 350.)

Tyylillisesti pappila edustaa ns. Turun empireä. Pappilan vanhin, perusosa on pohjakaavaltaan karoliininen eli keskeissalirakennus. Tämä pohjakaava yleistyi 1720-luvulla aluksi sotilasvirkataloihin ja sitten pappiloihin. Rakennuksessa oli sali, kolme kamaria ja keittiö, porstua, keittiökamari, porstua-kamari ja kaksi vinttikamaria. Pappilan ulkoasussa on monia empiren piirteitä. Ei ole kuitenkaan tietoa, onko ulkoasu Sundstenin suunnitelmien mukainen vai tehty toisten, myöhempien suunnitelmien mukaan.

2.3. Asuinhistoriaa ja rakennuksen kehitystä

Pappilan seuraava asukas oli rovasti Adolf Samuel Fridén (1822 - 1824). Kirkkoherralla oli puoliso Karolina Otteliana Renata von Knorring ja tytär Charlotta Lovisa Henriette. Hänen jälkeensä pappilaa isännöi kirkkoherra Esaias Wegelius (1825 - 1829). Hänen puolisonsa oli Maria Kristina Smulter. Parilla oli yksi poika, August Esaias. Seuraavan kirkkoherran Herman Hellénin (1830 - 1836) vaikutusta pappilaan käsitellään luvussa 2.3.1. Seuraava kirkkoherra Karl Gabriel Calamnius oli Keuruun kirkko-

herrana 1839 - 1849. Hänen ajastaan kerrotaan luvussa 2.3.2. ja häntä seuranneen kirkkoherran, rovasti Malmsténin ajasta luvussa 2.3.3. Frans Henrik Bergrothin (1867 - 1881) ajasta kerrotaan luvussa 2.3.4. Johan Warén (1882 - 1883) isännöi pappilaa vain vajaan vuoden, joten hänen vaikutuksena ei ole ollut suuri. Hänen perheensä vaikutti kuitenkin Keuruun sivistyselämässä vielä pitkään. Seuraava kirkkoherra, Herman Pihlman (1886 - 1906) oli toimessaan 20 vuotta ja ehti vaikuttaa pappilaan paljon. Hänen ajastaan kerrotaan luvussa 2.3.5. Rovasti Albert Ferdinand Leikola (Leidenius) (1907 - 1933) asutti virkataloaan myös yli kaksikymmentä vuotta, ja hänen toimistaan kerrotaan luvussa 2.3.6. Viimeiset Kangasmannilan pappilan kirkkoherrat olivat Lauri Kalliala (1934 - 1958) ja Jaakko Olavi Ripatti (1958 - 1970).

Kirkkoherran ja tämän perheen lisäksi pappilassa asui runsaasti palvelusväkeä, jota tarvittiin niin talon sisällä kuin navetassakin. Rippikirjoista päätellen pappilassa oli myös ruotivaivaisia. Pappilat olivat myös herrasväen ja virkamiesten majapaikkoja, jos he sattuivat seudulla kulkemaan. Väentupaan majoitettiin tavallinen väki, joka oli majapaikkaa vailla.

Kangasmannilan pappilan nykyiseen asuun ovat vaikuttaneet niin vaihtuvien asukkaiden mieltymykset kuin ajan tyylit ja arvostuksetkin. Pappila on varsin kerroksellinen rakennus, jonka jokainen osa kertoo rakennusajastaan. Pappilaa rakennettiin vuosina 1809 - 1812. Suuria korjauksia tehtiin jo 1830-luvulla. Rakennusta laajennettiin ensimmäisen kerran 1870-luvulla, kun rovasti Bergroth rakennutti talon itäpäähän lisähuoneita. Tiloissa toimi muun muassa posti. Pappilan ilme muuttui myös 1899, kun eteläfasadin koristukseksi valmistui nikkarityylinen veranta. Nykyiseen asuunsa pappila laajeni, kun vuonna 1924 länsipäätyyn valmistui arkistosiipi. Rakennuksen pappilakäyttö päättyi 1960-luvun lopussa. Vuonna 1976 pappilasta tuli Kangasmannilan päiväkotikiinteistö ja se remontoitiin tähän käyttöön sopivaksi. Seuraavassa käsitellään tarkemmin näitä pappilan vaiheita.

2.3.1. Kirkkoherra Herman Hellén Kangasmannilan pappilassa - ensimmäiset isot korjaukset

Herman Hellén toimi Keuruun kirkkoherrana vuosina 1830 - 1836. Hänen perheeseensä kuului vaimo Margaretha Sophia ja kolme poikaa. Kangasmannilan pappilaa jouduttiin korjaamaan ensimmäisen kerran jo 1830-luvulla. Tarve korjauksiin oli todettu jo vuonna 1823 kirkkoherra Fridénin aikaisessa talokatselmuksessa. Vanhan pappilan purkamista ja uuden rakennuksen tekemistä tilalle suositeltiin vuonna 1830 (Pitäjänselityksen pöytäkirja 8.8.1830). Pappilaa korjattiin vuosina 1831 - 1832 rakentamalla se lähes uudelleen. Uusia hirsisiä vaihdettiin lahonneiden tilalle ja nurkkien ulkonevat osat hakattiin pois. Samalla rakennettiin tammurakennus. Muurarina toimi tamperelainen muurarimestari Johan Ahl ja maalarina Carl Gabriel Diederichs. Korjaukset tehtiin tamperelaisen rakennusmestari Karl Tulpanin suunnitelmien mukaan. (Pitäjänselityksen pöytäkirja 27.5.1832). Hänen johdolla tehtiin korjauksia myös Keuruun kirkossa. (Knapas 1998, 24.)

Pappiloiden rakentaminen oli 1800-luvulla jo hiukan kestävämpää kuin aiemmin, mutta käyttöikä saattoi silti jäädä hyvinkin lyhyeksi. Päivätyönä tehty rakennus eteni hitaasti. Urakkajärjestelmä otettiin käyttöön 1800-luvulla, mutta sekään ei taannut rakentamisen laatua, joskus se jopa heikensi sitä. Myös pappilan ylläpito ja korjaukset kuuluivat seurakuntalaisille, mutta nekin jäivät usein tekemättä. (Soikkeli 2000a, 48,49.)

Kangasmannilan pappilaan laitettiin ulkolaudoitus ja se maalattiin ilmeisesti ensimmäisen kerran 1835. Tekijänä oli talonpoika Zacharias Stenlund. Rakennus punamullattiin. Maalaamisesta oli puhuttu jo aiemmin. (Pitäjänkokouksen pöytäkirja 28.6.1835.) Punamulta ei ollut ajan muotivaatimusten mukainen väri, mutta sitä oli mitä ilmeisimmin helpoiten saatavilla. 1800-luvulla pappilat laudoitettiin ja maalattiin yleisesti. Laidoituksen viivästyminen oli tyypillistä, mutta Kangasmannilan tapauksessa se vei todella pitkän aikaa. (Esim. Soikkeli 2000a, 97.)

2.3.2. Pappila kirkkoherra Calamniuksen aikana

Karl Gabriel Calamnius tuli kirkkoherraksi vuonna 1839. (1839 - 1849). Edellinen kirkkoherra Hellén oli lähtenyt Tyrvälle vuonna 1836 ja pappilaa asutti välivuodet lukkari Mathias Saxberg. (Talokatselmus 1841). Calamniuksen perheeseen kuului vaimo Sofia Wilhelmina Siniuksen lisäksi 12 lasta, joista tosin kaksi kuoli Keuruulla ollessaan.

Calamnius oli pienikokoinen mies ja kerrottiin, että hän piti jalkojensa alla saarnastuolissa pölkkyä, jotta olisi näkynyt seurakuntalaisille. Calamnius oli pidetty seurakunnassa, vaikka häntä ei pidettykään hyvänä saarnamiehenä. Rovastin arvonimen vuonna 1942 saanut Calamnius lähti Keuruulta lin seurakunnan kirkkoherraksi, koska kirkkoherran tulot eivät riittäneet suuren perheen elättämiseen. (Aaltio 1958, 50.)

Calamniuksen aikaan pappilassa asui myös herännäispappi Niklas Durchman, joka oli kirkkoherranapulaisena Keuruulla 1840 - 1845. Durchman oli kiihkeä saarnaaja, joka sai kuulijansa kiinnostumaan sanomastaan. Kirkkoherra jäikin kiihkeän apulaisensa Durchmanin varjoon. "Turkmannin" opetukset synnillisen elämän vaaroista muistettiin vielä kauan Keuruulla (Karttunen 1978, 56 - 57.)

Calamniuksen aikana suoritettua vuoden 1841 talokatselmuksessa määrättiin muutamia korjaustoimenpiteitä. Tulisijat tuli huoltaa ja vesikaton rännit uusita. Rakennukseen määrättiin laitettavaksi uusi hirsinen rossipohja ja siihen tarpeeksi täytettä sammalesta ja maasta. Päärakennukseen määrättiin myös rakennettavaksi uudet portaat, suuremmat kuin entiset. Samoin piti laittaa kaiteet ja penkit, jotka tuli maalata öljyväriellä. Kuistista ei puhuttu mitään, mutta ilmeisesti pappilassa oli jo avokuisti.

2.3.3. Pappila rovasti Malmsténin aikaisen lähtö- ja tulotarkastuksen perusteella

Lars Reinhold Malmstén (1849 - 1866) muutti Keuruulle Lapuan kappalaisen virasta. Malmstén saapui Keuruulle vastaviihityn vaimonsa Justinan (os. Fridberg) kanssa, joka kuitenkin kuoli keuhkotautiin jo vuonna 1853. Pariskunnalla ei ollut lapsia. Malmsténia pidettiin ankarana, mutta hyvänä miehenä. Hän otti innokkaasti osaa Keuruun kehittämiseen ja oli muun muassa mukana hankkimassa uusia teitä ja lainajyväästöä. Myös pappilan tilan viljely oli hänelle tärkeää. (Esim. Aaltio 1958.)

Malmsténin isäntärenki Anselmi Kallenpoika eli Anska on jäänyt keuruulaisten mieliin. Anska hoiteli maatilaa ja rovastin muitakin asioita, muun muassa kävi Turussa ostoksilla. Malmsténilla oli myös taloudenhoitaja vaimon kuoleman jälkeen, "huushollimamselli" Lovisa Juden, Luhangan lukkarin tytär. Huumorintajuisena ja ystävällisenä hänestä tuli Keuruun seurapiirielämän keskushahmo. Rovastin puheille pyrittiin huushollimamsellin välityksellä. (Esim. Aaltio 1958.)

Pappilassa autettiin köyhiä, etenkin nälkävuosina 1860-luvulla. Jouluaattona pappilan pakaritupaan tuli paljon pitäjän köyhiä. Kaikki saivat ruokaa ja juomaa. Malmstén piti siellä hartaushetken. Pappilan tuvassa myös yövyttiin ja aamulla mentiin joulukirkkoon. Malmstén jäi seurakuntalaisten mieleen myös yliuonnollisten kykyjensä myötä, sillä hän näki näkyjä, joiden sanotaan myöhemmin toteutuneen. (Esim. Aaltio 1958.)

Malmsténin tullessa Kangasmannilaan vuonna 1950 suoritettiin lähtö- ja tulokatselmus. Pappila mainittiin katetun kaksinkertaisella kuusilaudoituksella. Samassa katselmuksessa pappilan rakennusajaksi mainitaan vuodet 1831 ja 1832 eli aika jolloin suuria korjauksia pappilassa tehtiin. Rakennus on kivijalan päällä kyynärän korkeudessa. Palosäädöksiä oli noudatettu ja rakennuksessa oli tarpeelliset vesipisteet ja tikkaat. Rakennuksessa oli seuraavat huoneet: sali, viisi kamaria, keittiö, porstua ja tampouri, kaksi ullakkokamaria ja neljä konttooria, avovintti ja pieni ruokakomero, josta oli luukku keittiöön. Asuinhuoneissa oli kaakeliuunit. (Talokatselmus 1850.)

2.3.4. Rovasti Frans Henrik Bergrothin aika - rakennus laajenee

Pappila laajeni ensimmäisen kerran, kun rovasti Frans Henrik Bergroth (rovastina 1867 - 1881) rakennutti pappilan itäpäähän lisäsiiven 1870-luvulla. Tarkka rakennusaika ei ole tiedossa. Myöskään piirroksia ei ole löytynyt. Siipeä käytettiin aluksi postikonttorina. Toiminta alkoi vuodenvaihteessa 1878 - 1879 ja postia hoiti rovastin tytär Angelika Bergroth (Vihola 1983, 244). Rovasti rakennutti laajennusosan omilla varoillaan, ja se lunastettiin tämän kuoltua perikunnalta seurakunnan omistukseen. Rovasti Bergrothin tytär Lydia Hällfors kertoo muistelmissaan postitoiminnasta seuraavaa:

Posti tuli Keuruulle kahdesti viikossa, Jyväskylästä tiistai-aamuna ja Vaasasta keskiviikkona. Rovasti Malmsténilla oli Vaasasta tuleva laukku, ja isälläni Jyväskylän laukku. --- Rovastin laukussa Pohjanmaalta tulleet kirjeet toi meille säännöllisesti pappilan vanha ruotimuori ja sai vaivoistansa joka kerta kahvia tai pienen viinaryypyn. - Aikoja myöten joutui postilaukkujen hoito Keuruun ensimmäiselle kauppiaille, Damsténille, kunnes vihdoin 1880-luvulla saatiin oma postikonttori, joka sijoitettiin pappilaan. Ja johon ensimmäiseksi postinhoitajaksi tuli sisareni Gela. (Hällfors 1924, 54,57.)

Herman Pihlmanin tultua kirkkoherraksi vuonna 1886 käytiin kirkolliskokouksessa läpi niitä huoneita, jotka rovasti Bergroth rakennutti kirkkoherran pappilaan. Niitä olivat saunakamari, venekappeli, pesuhuone, kaksi kamaria tuvan sivulla, yksi muuriton kamari vaunuhuoneen vieressä, riihi ja toinen muuriton kamari edellisen vieressä. Sen mainittiin olevan palkkiona entisestä maitokamarista. (Kirkolliskokous 14.6.1886.)

Rovasti Bergrothin aika oli pappilassa vilkasta aikaa. Rovasti Bergroth oli pidetty paikkakunnalla. Hän oli herännäisyyden ja suomenmielisyyden kannattaja. Pitäjänapulaisena olleessaan Bergroth oli asunut Lehtiniemen pappilassa ja siirtyi asumaan Kangasmanilan pappilaan 1860-luvulla. Lydia Hällfors kirjoittaa muutosta:

Syksyllä 1869 muutimme Lehtiniemestä pappilaan, joka osaksi seurakunnan, osaksi isäni kustannuksella oli korjattu ja uudistettu, jotta se entisestä melkein kylmänkolkosta tunnelmastaan oli muuttunut lämpimäksi kodiksi. Ero Lehtiniemestä oli kuitenkin sydäntä liikuttavaa. (Hällfors 1924, 141.)

Hällfors kertoo myös, miten pappila täyttyi vieraista varsinkin kesäisin. Keuruun pappila peri Lehtiniemen pappilan roolin sivistysväen tapaamispaikkana. Rovasti Bergrothin edeltäjä rovasti Malmsten oli ollut lapseton leskimies, ja seurakunnan vieraat oli majoitettu usein Lehtiniemeen.

Lehtiniemessä kävi aina paljon vieraita. Kirkonkylässä ei ollut kestikievaria. Rovasti Malmstén oli lapseton leskimies eikä mielellään ottanut vieraita vastaan. Sen tähden kaikki virkamiehet, joilla oli joitakin virantoimituksia Keuruulla, melkein poikkeuksetta olivat meillä kortteerissa, usein monta päivää yhteen meenoon, esim. piirilääkäri, ruununvouti, henkikirjuri ja maanmittari. (Hällfors 1924, 35.)

Kesävieraiden tulo Keuruulle alkoi jo 1850-luvulla Bergrothien laajojen kontaktien ansiosta. Kesävieraiden avulla pappilan väki sai lisää kontakteja sivistyneistöön ja säätyläistöön. Samalla saatiin uutisia maailman menosta. Sysäyksenä kesävieraiden tuloon Keuruulle oli 1800-luvun kansallinen herääminen. Ruotsinkielinen sivistyneistö alkoi opetella suomea, ja keinona kielitaidon saamiseksi oli oleilu suomenkielisillä alueilla. Keuruu oli yksi

suosituimmista alueista, sillä sen suomenkieltä pidettiin yhtenä puhtaimmista ja kauneimmista. Sivistyneistö jatkoi kesävierailujaan Keuruulle ja Kangasmanilan pappilaan koko 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun ajan. (Vihola 1983, 384 - 390.) Pappila oli siis paitsi uskonnollisen elämän, myös sivistyksellisen toiminnan keskus. Yksityiskohtana voidaan mainita, että pappila sai ensimmäisen öljylamppunsa rovasti Bergrothin aikaan 1870-luvulla.

*Kangasmanillan pappila 1880-luvun alussa. Lisäsiipi on jo rakennettu.
Keski-Suomen museon kuva-arkisto.*

2.3.5. Rovasti Henrik Pihlmanin aika – veranta nousee pappilan taakse

Herman Pihlman tuli Keuruun kirkkoherraksi vuonna 1886 Loimaan kappalaisen virasta. Kirkkoherralla oli vaimo Fredrika Agatha Forselius, joka kuoli vuonna 1898. Parilla oli kaksi tytärtä, vuonna 1872 syntynyt Lydia Sofia ja vuonna 1873 syntynyt Naëmi Fredrika. Pihlman ei ollut kirkkoherrana suosittu. Hän oli seurakuntalaisten mielestä turhan tarkka virantoimituksessaan ja hoiti virkatilaansa liian tarmokkaasti. Hän sairasti unitautia, jonka vuoksi hän nukahteli yht' äkkiä. Kirkkoherran toimista valitettiin usein Turun tuomiokapitulille, joka lopulta kielsi kirkkoherraa olemasta missään tekemisissä seurakuntalaistensa kanssa. Näin jatkuvat valitukset saatiin tyrehtymään. Kirkkoherra keskittyi pappilan ja sen tilusten hoitamiseen. (Vihola 1983, 308 - 309.) Yksityiskohtana voidaan mainita, että pappilaan tuli puhelin Pihlmanin aikana 1898. (Vihola 1983, 246-247).

Pappila koki seuraavan ulkoasun muutoksen 1890-luvun lopussa, kun eteläfasadi muuttui verannan rakentumisen myötä. 26.3.1899 Kirkolliskokouksessa päätettiin, että verannan rakentamisesta huolehtiminen olisi virkata-

lolautakunnan tehtävinä. Kyseisen ajan Virkatalolautakunnan pöytäkirjoja ei ole säilynyt. Verannan suunnittelijasta tai rakentajista ole varmuutta. Myöskään piirustuksia ei ole löytynyt. Samaan aikaan rakennettiin Pöyhölän kapalaisen pappilaa, joten suunnittelijan ja rakentajat ovat voineet olla samoja. Ulkomuodoltaan kahden pappilan verannat ovat hyvin samankaltaisia.

Veranta edustaa 1800-luvun lopulle ja 1900-luvun alulle tyypillistä nikkarityyliä kansallisromanttisin koristein. Verannan avulla rakennus muuttui ajan tyyli-ihanteiden mukaiseksi toiselta fasadiltaan. Verannan asuun on varmasti vaikuttanut samaan aikaan paikkakunnalle nousseet muut vastaavaa tyyliä edustaneet rakennukset, lähinnä Valtion rautateiden rakentamat puutalot, kuten asema ja asuinrakennukset. Veranta tekee pappilasta juuri omalaatuisen ja persoonallisen, sillä se on verannan vuoksi tyyllinen sekoitus uutta ja vanhaa, hienostunutta empireä ja mielikuvituksesta, paikallisena käsityönä loihdittua nikkarityyliä. Pihlman rakennutti pappilan rantaan myös uimahuoneen, joka kuului säätyläistön elämäntapaan ja muun muassa kesähuviloiden rakennuksiin. Pihlmanin aikaan pappila muuttui muutenkin tyyliiltään huvilamaiseksi ajan tavan mukaan.

Pihlmanin aika pappilassa ei kuitenkaan ollut pelkästään positiivista aikaa. Mitä ilmeisemmin rakennus oli päässyt varsin huonoon kuntoon. Kun rovasti Pihlman kuoli vuonna 1906, suoritettiin Albert Leikolan tullessa rovastiksi tulo- ja lähtötarkastus, jossa ilmeni monia puutteita. Leikola valitteli muun muassa kanslian eteisessä olevaa pahaa hajua. Hän oli saanut selville, että huonetta oli käytetty talvisaikaan mukavuushuoneena. Pappilan tiloja oli vuokrannut kauppias Petter Lyytikäinen Pielavedeltä vuoden ajan, ja hänenkin osuuttaan tilan rappioon käsiteltiin.

Pihlman ei ollut suorittanut papiksi tullessaan lähtö- ja tulotarkastusta, sillä rovasti Warén oli kuollut oltuaan vain vuoden virassaan. Kun hänkään ei ollut suorittanut kyseistä tarkastusta, eikä hänen edeltäjänsä Bergroth, oli rovasti Pihlmanin harteille tullut monen vuosikymmenen vikojen korvaaminen. (Lähtö- ja tulokatselmuksen pöytäkirja 1907.)

2.3.6. Rovasti Albert Ferdinand Leikolan aika - arkistosiipi rakennetaan

Leikolan rovastiksi tullessa vuonna 1907 suoritettussa lähtö- ja tulokatselmuksessa määrättiin useita korjaustoimenpiteitä. Huoneita oli: pieni porsua, odotushuone eli kanslian etuhuone, kanslia, kyökki, ruokasäiliöt, kyökin eteinen, kyökin viereinen kamari, ruokasali, makuukamari, makuukamarin edessä oleva pieni välinen, sali, vieraskamari, kulmakamari, tampuuri, tampuurin eteinen, vintillä olevat kamarit ja vintin vaatekomerot. Lisäksi mainitaan järvenpuoleiset verannat. Korjaustoimet koskivat lähinnä huoneiden tapetoimista ja lattioiden maalaamista. Samalla ehdotetaan, että huoneisiin laitettaisiin korkkimatot, jotka jo osassa huoneista olivatkin. (Lähtö- ja tulokatselmuksen pöytäkirja 1907.)

Albert Leikolan aikaan tapahtui muutoksia papiston palkkauksessa. Pappiloiden elämä muuttui, kun torpat itsenäistyivät ja taksvärkkipäivät poistuvat. Pappiloiden merkitys maatiloina alkoi vähetä. Vuoden 1922 palkkalain myötä siirryttiin luontaisuuorituksista rahapalkkaan. Pappila ja virkatila erotettiin toisistaan. Pappila jäi papin virka-asunnoksi ja pappilan maista erotettiin suurin osa seurakunnan hoidettavaksi virkatilaksi. (Jokipii 1993, 615, Soikkeli 2000a, 37.)

Pappila käsitti papin asunnon, puutarhan, viljeltyä maata, laidunta hevoselle ja kahdelle lehmälle. Pappilaan tuli kuulua päärakennus, tupa, ruokaitta, kellari halkovaja, käymälä sekä kaivo tai vesijohto. Maaseutupappiloihin tuli rakentaa lisäksi sauna pukeutumishuoneineen ja pesutupineen, talli, ajokaluhuone, navetta, rehulato ja riihi. Virkahuoneen lisäksi päärakennuksessa tuli olla vähintään kolme, enintään kuusi asuinhuonetta eteisineen, palvelijahuone, keittiö sekä säilytystiloja. (Soikkeli 2000a, 37-38.)

Kangasmannilan pappilan päärakennuksen nykyinen asu syntyi 1920-luvulla, kun siihen rakennettiin arkistosiipi. Tulenkestävän arkistohuoneen rakentaminen kuului vuoden 1922 lain määräyksiin (Soikkeli 2000a, 38). Kangasmannilaan arkistosiipi valmistui vuonna 1924. Se rakennettiin kivistä ja se tuli maksamaan 77 000 mk silloista rahaa. (Vaula 1928, 59.) Kirkkoherranviraston arkistossa on rakennuspiirustukset siipeä ja siihen kuuluvaa kuistia varten. Ne on tehnyt Adiel Hinkkanen. Piirroksissa on arkistosiiven pohjapiirros ja kuistin rakennepiirros. Arkistosiipi on toteutettu näiden piirrosten mukaan. Arkistosiiven rakentamisesta on mainintoja vuoden 1924 Virkatalolautakunnan pöytäkirjoissa. Arkiston osina on tulenkestävästä materiaalista tehty arkistohuone ja eteinen, jossa oli myös wc.

Leikolan aikana pappilan perheen elämä oli vielä varsin selvästi muusta väestöstä poikkeavaa sivistyneistön elämää. Selkisaarella oli 1908 rakennettu kalamaja, jonne suku teki retkiä. Juhlapyhinä ja kesäaikaan pappilaan kokoontui sukua palvelijoineen ja muita vieraita. Pappila oli puolijulkinen asunto, sillä pappilan salissa muun muassa vihittiin pareja ja kastettiin lapsia.

2.3.7. Korjauksia 1950-luvun lopussa

Pappilaa korjattiin vuosina 1957 ja 1958. Korjaukset ajoittuvat rovasti Olavi Ripatin (1958 - 1970) virkakauden alkamisaikaan. Pappilaa korjattiin niin sisä- kuin ulkopuoleltakin. Ulkoasua kohennettiin korjaamalla lahonneita ja viallisia puuosia. Rakennus maalattiin käyttämällä Teho-seinämaalia. Vesikatto, savupiiput, rännit ja syöksytorvet korjattiin. Myös kivijalkaa korjattiin. Mainintana on, että järvenpuoleista parvekerakennelmaa korjataan erikoissuunnitelmien mukaan, mutta tietoja näistä erikoissuunnitelmista ei löytynyt.

Sisällä tehtiin tapetointi ja maalaustöitä. Lattioiden korkkimatot puhdistettiin ja lakattiin linoleumilakalla. Pääsisäänkäynnin eteisen tehtiin wc. Keittiön laitteistoa uusittiin. Samoin uusittiin ilmeisesti koko talossa viemäri- ja säh-

köjohtoja. Lisäksi puhutaan vesi- ja viemäryösuunnitelman antamisesta asiantuntijoiden tehtäväksi. Nämä korjaukset lienevät jääneet viimeisiksi. (Keuruun pappilan suojelua koskevat asiakirjat.)

2.3.8. Pappilasta päiväkodiksi

Keurusselän seura ehdotti vuonna 1968 Kangasmannilan pappilan suoje-
lua. Pappila oli jäänyt tyhjilleen 1966. Uusi pappila rakennettiin aivan lähelle
vanhan pappilan pihapiiriä, vaikka se ei tyyllisesti siihen sovi. Keuruulla
uutta pappilaa kutsuttiin lempinimellä huoltoasema. Vanha pappila oli vaa-
rassa joutua puretuksi, koska pappilan paikalle suunniteltiin uutta seura-
kuntakeskusta. Keskustelua pappilan säilyttämisestä käytiin koko 1960-
luvun loppu. Pappilan suojelemista esitti kotiseutuyhdistys Keurusselän
seura. Lääninhallitus antoi suojelupäätöksen vuonna 1971 ja päätöksen
vahvisti valtioneuvosto 31.5.1972.

Samana vuonna 1972 tehdyn Panu Kailan katselmusraportin mukaan pap-
pilan mainittiin olevan rakenteellisesti yleensä hyvässä kunnossa. Keittiön
lattia oli painunut. Savitiilikatetta suositeltiin vaihdettavaksi peltiin ja ullakol-
la havaittu hirsiseinän pullistumaan kiinnitettiin huomiota. Siipirakennukset
suositeltiin säilytettäväksi.

Käytöstä mainittiin, että sen tulee olla sopusoinnussa pappilan kulttuurihis-
toriallisen arvon kanssa. Kaila suositteli pappilarakennuksen säilyttämistä
edelleen asuintalona. Samoin hän toivoi vanhan huonejaon, hyväkuntoisten
sisäovien, listoitusten uunien ja muiden yksityiskohtien säilyttämistä. Pappi-
lan uudesta käytöstä käytiin kädenväentöä, mutta lopulta Kangasmannilan
pappilasta tuli vuonna 1976 Mannilan päiväkotitoiminta. Muita käyttömahdollisuuk-
sia oli muun muassa Kansan raamattuseuran toimitilakäyttö. Suojeltua
aittarakennusta on käytetty muun muassa kesäisin näyttelytilana.

Päiväkotikäytön vuoksi rakennus remontoitiin. Sinne tehtiin päiväkodin tar-
vitsemat wc-tilat ja keittiötä uusittiin. Remontti tehtiin museoviraston valvon-
nassa. Asiakirjojen mukaan remontissa paitsi muutettiin rakennus ajanmu-
kaiseksi käyttörakennukseksi, myös suojattiin arvokkaita rakenteita. Seinät
peitettiin lastulevyllä, lattiat muovimatoilla ja katot levyillä. Samalla raken-
nusta vuorattiin tiiviimmäksi.

Suurin osa huoneista muuttui lasten ryhmähuoneiksi, joissa toiminta, kuten
leikit, askartelu ja ruokailu tapahtuu. Osa huoneista on myös päiväunia
varten makuuhuoneina. Arkistosiiivessä on toimistotilat ja keittiö sijaitsee
alkuperäisellä keittiön paikalla. Ullakko ei ole ympärivuotisessa käytössä,
vaan lähinnä varastotilana.

3. PAPPILAN ELÄMÄNTAPA PIHAPIIRIN MUOKKAJANA

Pappilat ovat muokanneet ympäristöään käyttötarkoituksiensa mukaan. Pappilan piha-alue jakautuu yhä maatilakäytöstä peräisin olevaan miespihaan ja karjapihaan. 1800-luvun pappilat sijoitettiin usein järven rantaan. Kirkonkylän ihannemiljööseen kuului kirkko ja pappila, jotka toivat suuruudellaan ja kauneudellaan esille kylän vaurautta. Pappilakulttuuriin kuului myös säätyläiselämän piirteitä, joista kertovat muun muassa puutarha ja uimahuone. Pappilan väki oli kirkonkylän ehdotonta eliittiä ja heidän elämäntavastaan otettiin mallia.

Kangasmannilan pappilan toimeentulo riippui suurelta osalta maatalan tuotosta. Tilalla oli myös huomattavan suuret metsävarannot. Vuonna 1881 siihen kuului yli 80 hehtaaria peltoa. Yhdeksän hehtaaria oli pappilan omiin viljelyksiin kuuluvaa ja siten suurin osa kuului pappilan 11 torpan viljelyksiin. Niittyjä oli 60 hehtaaria, joista noin 30 oli pappilan käytössä. Lehmiä oli noin 20 ja hevosia neljä, lisäksi 20 lammasta. (Esim. Vihola 1983, 344 - 345.) Vuoden 1927 *Suomen evankelis-luterilaisen papiston matrikkelissa* Kangasmannilan pappilan piha-alueesta mainitaan seuraavaa: puutarha oli pinta-alaltaan yksi hehtaari, viljelystä oli 17,44 hehtaaria ja laidunmaata kymmenen hehtaaria.

Keuruulla pappilan maisemassa on tapahtunut paljon muutoksia. Keuruun kirkonkylä on kasvanut pappilan maille. Suuri yksittäinen muutos oli rautatien tulo Keuruulle vuonna 1897. Myöhemmin valtatie tuli vielä pappilan ja kirkkojen väliin. Näiden seikkojen vuoksi maantieteellinen yhteys kohteiden välillä katkesi, mutta maisema muuntui kerroksellisemmaksi. Rautatiemiljöö on tänä päivänä osa pappilan maisemallista ulottuvuutta. Rautatien tulo ei silti ollut helppo asia. Siitä kertoo seuraava tarina:

Ei ollut rovasti Pihlman sivistyksen, edistyksen, kehityksen vihollinen, mutta rautaherrojen aikomuksista hän ei yhtään pitänyt: "Hyvät herrat, hyvät herrat, koittakaa nyt vähän ajatella, harkita asiaa. Tässä on minulla pappila ja tuossa vajaan kivenheiton päässä kirkko hautuumaineen. Johan te vainajienkin rauhaa häiritsette, jos jyrisevät ja kolisevat rautamasiinanne tästä kulkemaan panette." Herrat hymähtelivät papin puheille ja siitä ne vain ratansa oijustivat kulkemaan pappilan rappujen edestä. (Pekkala 1973, 45.)

Maisema muuttui myös, kun pappilan torpat itsenäistyivät ja maatalous menetti pappilassa elinkeinona merkitystään. Pappilan pellot ovat nyt saaneet asutusta ja pappilan lähistöllä onkin niin kerrostaloja kuin omakotitaloja. Maalaismaisuuus on suurelta osin maisemasta hävinnyt ja tilalle on tullut kaupunkiasutusta.

3.1. Piharakennukset

Pihapiiri on toiminnallinen kokonaisuus, jonka asukkaat ovat muovanneet toimintojensa kautta (Soikkeli 2000b, 163). Pappilan pihapiiriin on kuulunut perinteisesti useita eri käyttöön tarkoitettuja rakennuksia, jotka ovat olleet tarpeellisia pappilan maanviljelystoiminnan vuoksi. Kangasmannilan miespihan pihapiiriin kuului vuoden 1850 talokatselmuksessa päärakennus, vuonna 1833 rakennettu renki- ja leivintuparakennus, aittarakennus, jyväaitta ja kellari. Karjapihan rakennuksiin kuului hevostalli, karjasuoja, rehua, lampola, sikala, ja käymälärakennus. Pihapiirin ulkopuolella oli riihi.

Vuoden 1907 lähtö- ja tulokatselmuksessa mainitaan piharakennuksia päärakennuksen lisäksi yhteensä 12. Pihapiirissä oli renkitupa, jossa oli tupa, palvelijain huoneita, pakaritupa, tuvan eteinen, talli ja liiteri. Toisena oli rakennus, jossa oli ruoka-aitta, jauhoaitta, mankelihuone, maitohuone, ja kärryliiteri. Kolmantena rakennuksena oli jääkellari, neljäntenä saunarakennus, jossa oli väensauna pesutupa, kirkkoherran sauna ja saunakamari. Viidentenä rakennuksena oli venehuone. Uuden navettarakennuksen mainitaan valmistuvan talveksi. Seitsemäntenä on makkirakennus eli ulkohuone, kahdeksantena kellari. Yhdeksäntenä on halko- ja kalustorakennus jossa oli kaksi aittaa, kalustoliiteri, ja kaksi halkovajaa. Lisäksi pihapiirissä oli olkilato, riihirakennus ja jyväaitta.

Miespihan aittarakennus on suojeltu pappilan mukana vuonna 1972. Muista pihapiirin rakennuksista jäljellä on uusi, 1960-luvulla rakennettu saunarakennus ja rannassa oleva venevaja. Pihapiirin ulkopuolella on jyväaitta. Pihapiirin rakennuksista monet on siis purettu, muun muassa nykyistä aittarakennusta vastapäätä ollut väentupa (ks. liite 2).

Pihapiirin suojeltu aittarakennus.

Pappilan vieressä oleva tiilinen maakellari on ilmeisesti rakennettu uuden kirkon rakentamisen aikaan 1800-luvun lopussa. Valokuvista nähdään, että se on ollut ennen verannan rakentamista jo valmiina paikallaan. Se muistuttaa tyyliltään goottilaisvaikutteista uutta kirkkoa. Kellari on muurattu mitä ilmeisimmin tillistä, joita tehtiin kirkkoa varten Keuruulla. Kellarissa on kaksi osastoa ja holvattu katto. Molemmissa osastoissa on uunit. Saara Karttusen mukaan vanha maakellari oli aiottu 1970-luvulla täyttää maalla ja poistaa näin käytöstä. Suunnitelmista luovuttiin ja kellarialue käytettiin edelleen perunakellarina. (Suullinen tiedonanto 12.6.2003.)

Kellarin ulko-oven päällä on koristeellinen tähti-ikkuna.

Kamanan pihapiiriin eli karjapihan puolelle kuuluu itse Kamanan eli pappilan navetta, kaksi aittarakennusta ja entinen seurakuntatalo, joka on rakennettu vuonna 1860. Navetalla on ollut useita edeltäjiä. Nykyinen valmistui vuonna 1903 ja se toimi navettana ilmeisesti 1940-luvulle, jonka jälkeen se on ollut muun muassa autokorjaamona. Se remontoitiin Kamanan käyttöön vuonna 1999. Entinen seurakuntatalo on majoitustilana ja aittarakennuksissa on kesäaikaan matkamuistomyymälöitä.

3.2. Puutarha

Pappilapuutarha on olennainen osa pappilakulttuuria ja miljööttä. Puutarhan hoito ja siellä oleilu niin perhepiirissä kuin vieraidenkin kanssa oli kesäisin pappilan väen arkea. Pappilan kautta puutarhoihin liittyvät vaikutteet levisivät, sillä pappila oli säätyläiselämän paikkana avoimempi kuin kartanot. Seurakuntalaiset näkivät pappilaelämää asioidessaan kirkkoherran luona lupia tai todistuksia hakemassa. (Koskimies 1999, 96.) Lääninrovasti Albert

Leikolan perheessä puutarhan hoitaminen oli kesäisin lasten, nimenomaan tyttöjen työtä. Työntekoa arvostettiin ja joutenoloa paheksuttiin. Niinpä puutarhan ja kasvimaan hoidosta saatiin pappilan tyttärille sopivaa ajanvietettä. (Suullinen tiedonanto Lindberg 2003.)

Pappilan puutarhan tyypillinen sijainti on ollut talon takapihalla. Siellä on sijainnut hyötypuutarha puineen, pensaineen ja ryytimaineen. Samoin takapiha on ollut kukkaistutusten, koristepensaiden ja puiden aluetta. Puutarha muodosti myös pappilan etupihan ilmeen. Keskellä pappilan pihaa oli pyöreä istutusalue. Hiekkakäytävät kuuluivat Albert Leikolan aikaan puutarhan ilmeeseen ja niiden pitäminen rikkaruohottomina oli pappilan lasten työtä. Myös päärakennuksen seinustoilla on ollut istutuksia. Vanhoissa asiakirjoissa ei juuri kuvailla Kangasmannilan pappilan puutarhan ulkomuotoa. Asiakirjoissa on mainintoja puutarhasta, ryytimaasta ja humalistoista. Vuoden 1850 lähtö- ja tuloksetyksessä kirkkoherra Calamnius pyytää korvausta puutarhaan tekemistään investoinneista.

Kukkaympyrä kuvattuna kesällä 2003.

Kukkaympyrä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Kärkyssä istuu rovasti Leikola. Kuvan omistaa Joanna Lindberg.

Kuva-aineiston perusteella on mahdollista tutkia pappilapuutarhan yleisilmettä. 1870-luvulle ajoitetussa kuvassa pappilan puutarha näyttää varsin tasaiselta ja suurempia pensas- tai puuistutuksia ei ole. 1890-luvun alusta olevassa kuvassa pappilan piha näyttää taas varsin autiolta. Merkkejä myöhempien kuvien pensaista ja puista ei näy, vaikka kuva on otettu kesä-

aikaan. Mahdollisesti kuva on otettu aikaan, jolloin on alettu rakentaa verantaa talon taakse, ehkä rakennustöiden vuoksi puutarhaakin on uusittu. Kuvassa näkyy rannassa vasta kasvamaan lähtenyt kuusiaita, joka seuraavissa kuvissa on jo päässyt täyteen mittaansa. Ilmeisesti 1930-luvulta olevassa ilmakuvassa puisto on hyvin hoidetun näköinen istutuksineen ja kasvimaineen. Kuusiaitaa on osin poistettu ilmeisesti häiritsemästä näkymää järvelle. Vuoden 1924 jälkeen otetussa kuvassa näkyy puutarhassa pensaita ja suoravartisia, pallolatvaisia lehtipuun taimia, ilmeisesti lehmuksia.

Pihasta löytyy pinnallisella katselulla tyypillisiä pappilapuutarhan kasveja. Siellä on jäänteitä perennapenkeistä. Pihassa kasvaa myös runsaasti syreeniä ja mitä ilmeisimmin jäljellä on myös syreenimajan jäänteet. Pihassa on iso lehmus ja pihlajia. Puutarhan laitamilla on myös marjapensaita. Pappilan suojelupäätöksessä vuonna 1972 huomioitiin myös puistoalueen suojelu. Kangasmannilan pappilassa puutarhan käyttöön tulisikin kiinnittää huomiota. Nykyisellään huonosti hoidetun puutarhan istutukset ovat kadonneet. Ruustinna Saara Karttunen muistelee, että saavuttuaan asumaan uuteen pappilaan 1970-luvun alussa, ja tutustuttuaan vanhan pappilaan puutarhaan, hän oli löytänyt sieltä kahdeksaa eri lajia ruusuja ja kolmea eri väristä lemmikkiä. Puutarha oli ollut jo silloin rappiolla. (Suullinen tiedonanto 12.6.2003.)

Nyt pensaita on seinävierissä useassa kohtaa.

Pappilan puutarhan olemus tulee muuttua takaisin pappilan puutarhaksi.

Piha-alueen kunnostustarve tulee ajankohtaiseksi, kun päiväkodin tarvitsemat leikkilaitteet poistetaan pihasta. Nykyään ne ovat takapihan tärkeitä elementtejä. Osa pihasta on hiekkapinnalla. Puutarhaa varten olisikin laadittava oma suunnitelmansa, jossa vanhat pappiloiden puutarhaperinteet otetaan huomioon. Puistosuunnitelmassa tulee ottaa huomioon myös se, ettei rakennuksen seinien lähelle saa istuttaa tiheitä pensaita, jotka voivat lahottaa seinää.

4. RAKENNETUTKIMUS

Rakennetutkimuksessa tarkoitus on selvittää pappilan rakennetta ja sen kuntoa. Kunnan arvioimista varten suoritettiin 26.6.2003 Pappilaan katselmuskäynti, jossa olivat mukana konservaattori Esko Ahola, rakennustutkija Päivi Andersson ja tutkija Hanne Rokkonen. Seuraavissa luvuissa kuvailaan pappilaa ja sen rakennetta sekä tuodaan esille sen kuntoon vaikuttavia seikkoja ja parannusehdotuksia.

4.1. Päärakennuksen julkisivut

Rakennuksen perusrunko on suorakaiteen muotoinen. Rakennuksen molemmissa päissä on eri aikoina rakennetut lisäsiivet. Edestä päin katsottaessa vasemmanpuoleinen siipi liittyy rakennukseen hyvin ollen saman levyinen kuin perusrunko, mutta on korkeudeltaan perusrunkoa matalampi. Oikeanpuoleinen siipi on myös matalampi kuin perusosa, ja samoin sitä kapeampi. Keskellä rakennusta on pääsisäänkäynti ja avokuisti, samoin avokuistit molempien siipirakennusten sisäänkäynneissä. Rakennuksen takana on veranta, joka olemuksellaan määrittää koko takafasadin ilmettä.

Katto on satulakatto, jossa on viisi punatiillistä savupiippua. Räystäät ovat empiretyylin mukaisesti lyhyet. Julkisivujen muotokieli on empirevaikutteista. Rakennuksen hirsijakoa noudattavat seinien joonialaiset, voluuttapäiset pilasterit. Nurkkalautoina on samoin vaakalautoituksella tehdyt, pelkistetyt, joonialaiset pilasterit. Laudoitus on empiretyylille tyypillinen vaakalautoitus profiloituna ponttilaudasta. Alaosan seinäpaneelissa on profiloitu pystyrimoitus, jossa peiterimat liittyvät sahalaitakuvioiseen vaakalistaan. Räystäissä holkkakoristelista ja päätynurkissa kissanpenkit. Nurkkapilasterin voluutta päättyy kissanpenkin alle ikään kuin kannatellen sitä. Räystäissä on hammaslistoitus.

Rakennus on väriltään vaaleanpunainen valkein korostein. 1800-luvulla muotiin tulivat Venäjältä empiren suosimat vaaleat värisävyt ja punamulta jäi vanhanaikaiseksi ja rahvaanomaiseksi väriksi. Valokuvien perusteella pappilan ulkoveritys on vaihtunut tiuhaan 1800-luvun kuluessa. 1870-luvulta olevalle arvokuvan pappilan väri on vaalea valkein korostein. Ilmeisesti 1880-luvun lopulta tai 1890-luvun alussa olevassa kuvassa väri on tummahko tummin korostein. Mahdollisesti pappila on maalattu vielä 1890-luvulla samalla periaatteella, mutta vaaleammin sävyin. Mustavalkoiset kuvat eivät kuitenkaan anna varmuutta värien sävyistä.

Verrattaessa pappilaa Keski-Suomen muihin empirevaikutteisiin taloihin Kangasmanilan pappila on pohjakaavaltaan tyypillinen, mutta ulkoasultaan se on varsin vaatimaton. Sen voisi sanoa edustavan jo laimentunutta tai turmeltunutta empireä, sillä siitä muun muassa puuttuu arkkitraavi ja

siten pilasterit kannattavat räystästä, eivät arkkitraavia. Empiretalon katto oli usein aumakatto. Monen katto on tosin muutettu aumakatosta satulakatoksi. Keski-Suomessa hyvin edustavia ovat Jämsän empiretalot, joissa tyylille tyypilliset lainalaisuudet ovat hyvin esillä. (Keski-Suomen empiretaloista mm. Valjakka 1983, Itkonen 1968).

Viimeisin 1990-luvulla tehty ulkomaalaus on epäonnistunut, joten maalipinta on hilseillyt suurelta osalta pois. Maali on ollut jokin lateksimaali. Rakennuksen valkoisiksi maalatuissa osissa on näkyvissä hometäpliä. Rakennus tuleekin maalata uudelleen. Kuten edellä on todettu, rakennuksen väri on kokenut monta muutosta vuosien saatossa. Julkisivujen vuorilautoituksessa on pieniä lahovaurioita, jotka on korjattava. Ongelmana on ollut että

katolta tuleva vesi on päässyt vaurioittamaan ulkolaudoitusta. Ilmeisesti räystäskourut ovat olleet riittämättömät, jolloin vesi on roiskunut seinille ja lahottanut niitä. Varsinkin arkistopäädyn kuistin vasen nurkka on kokenut pahoja kosteusvaurioita katolta tulevan veden takia.

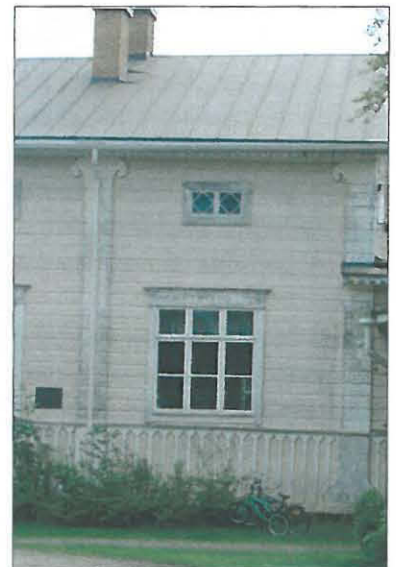
4.1.1. Ikkunat

Julkisivun ikkunat ovat kuusiruutuisia lukuun ottamatta etufasadin kahta ulommaista ikkunaa, jotka ovat yhdeksänruutuisia. Yhdeksänruutuiset ikkunat on vaihdettu pappilaan mitä ilmeisimmin kirkkoherra Leikolan aikana, sillä aikaisemmista kuvista niitä ei näy. Arkistopäädystä ikkunat ovat osin kolmiruutuisia. Ne perustuvat t-ruutujakoon. Ikkunoiden karmit ovat klassiset. Ikkunan otsikkolauta muodostuu kahdesta toskanalaisesta kapiiteelista, jotka kannattelevat kapeaa palkkia. Yläkerran ikkunoiden otsikkolautoja koristaa päätykolmio, jota kannattelee vinoittain toskanalaiset kapiiteelit.

Ullakon avoimessa tilassa ja neljässä komeossa on yhteensä kymmenen pientä, suorakaiteen muotoista kaksiosaista haukkaikkunaa, joissa on vinoneliön muotoinen listoitus. Ikkunoita on viisi rakennuksen molemmilla puolilla. Etufasadissa ne asettuvat aina varsinaisen ikkunan yläpuolelle, paitsi keskimäinen ikkuna, joka on kuistin päällä.

Ikkunoiden puuosat vaikuttavat hyväkuntoisilta. Jokainen ikkuna tulee kuitenkin tutkia ja tehdä tarvittavat toimenpiteet niiden kunnostamiseksi.

Haukkaikkuna ja rakennuksen myöhäisiin uudistuksiin kuuluva yhdeksänruutuinen ikkuna.

4.2. Kuistit ja ulko-ovet

Pappilan pääfasadissa on kolme eri kuistia, joista jokainen on avokuisti. Kuistilla haluttiin merkitä sisäänkäynti ja toisaalta tuoda esille rakennuksen arvoa. Myöhemmin kuisteista tuli yhä enemmän oleskelutiloja. (Kuistin korjaus 1994, 2 - 3). Pääoven avokuisti on niistä mitä ilmeisimmin rakennettu ensimmäisenä. 1870-luvulla rakennettuun lisäsiipeen tehtiin oma sisäänkäyntinsä. Kolmas kuisti on niin sanotun arkistosiiven kuisti. Kuistien muotokielessä on haettu yhteneväisyyttä, mutta pieniä eroja rakenteessa löytyy. Takafasadin katseenvangitsijana on nikkarityylinen veranta, joka on rakennettu 1899.

Kuistien alapohjan rakenne on liian tiivis. Niissä ei ole tuuletusrakoja. Maali on koostumukseltaan liian tiivistä, joten puu ei hengitä eikä pääse kuivumaan. Kuisteissa onkin lahovaurioita. Kuistien katot ovat aika korkealla ja päätyräystäset on lyhyt, joten kuistin lattian alareuna ja pylväiden alapäävät ovat sateelle alttiita. Kuistien sekä verannan korjauksen tarve on ilmeinen.

4.2.1. Pääsisäänkäynti

Pääsisäänkäynnin kuisti on ilmeisesti rakennettu myöhemmin kuin itse pappila. Kuistin alle katsottaessa näkyy aikaisempaa pystylaudoitusta ja hirsipintaa osin punamullattuna. Ilmeisesti taloon on ollut pelkät portaat ennen kuistin rakentamista. Nykyinen laatikkoporras on lautarakenteinen. Sitä on osin uusittu. Kuistia kiertävät puiset, kiinteiksi rakennetut penkit. Pääkuisti on kuisteista arvokkaimman oloinen. Neljä toskanalaista pylvästä kannattaa kuistin satulakattoa. Talon seinää vasten kuistissa on neljä pilasteria. Pylväät ja pilasterit ovat hoikkia ja siroja. Tympanon on koristeeton, palkisto koristeltu neliömäisin koholla olevin puuleikkauksin. Kuistin liisteristikko-kaide on maalattu valkeaksi. Puinen lattia on maalattu harmaaksi, samoin portaat. Niiden väri on vaihtunut useita kertoja.

Ulko-ovi on täysranskalainen kaksoisovi, jossa ylimmät, kapeat peilit on korvattu laseilla. Oven yläpuolella on kolmeen osaan puitteilla jaettu oven levyinen, kapea ikkuna. Listat ovat leveät, profiloidut, tyyliltään enemmän uusrenessanssia kuin empireä. Ovi on maalattu harmaaksi.

Pappilan pääsisäänkäynnin ovi.

*Pääsisäänkäynnin kuisti osoittaa koristeellisuu-
dellaan rakennuksen arvoa.*

4.2.2. Keittiön sisäänkäynti

Sisäänkäynti lienee rakennettu samaan aikaan kuin lisäsiipi, eli 1870-luvulla. Toisaalta se vaikuttaa vielä myöhemmin tehdyltä, sillä se ei oikein istu lisäsiipeen. Muotokieli on yhtenevä pääsisäänkäynnin kuistin kanssa, mutta kuisti on tehty yksinkertaisemmaksi. Pylväissä on vaatimaton kapiteeli, joka jää kuistin katon alle piiloon. Palkistoa ei ole. Pylväät kannattelevat satulakattoa, jonka päätykolmio on laudoitettu. Kuistin harja on samalla tasolla pääkuistin harjan kanssa. Erillisiä pilastereita ei ole. Kuistin takaseinässä on ovi ja kolmeruutuinen ikkuna on oven vieressä. Samoin takaseinään jää osa seinän pilasterista ja seinän alaosan listoituksesta. Kuistille pääsee myös vasemmalta puolelta sivurakennelman kautta, joten kuistille on kaksi ovea. Kuistin oikea puoli edestä katsottuna on selvästi korkeammalla kuin vasen ja siten koko kuistin tasapaino on järkkynyt.

Ulko-ovi on puoliranskalainen peiliovi. Oven yläpuolella on oven levyinen, suorakaiteen muotoinen yhdellä puitteella kahteen osaan jaettu ikkuna. Oven listat mukailevat ikkunoiden puitteita: ikkunan yläpuolella on molemmin puolin toskanalaiset kapiteelit. Sivusisäänkäynnin ovi on vaakapaneloitu.

4.2.3. Kirkkoherranviraston sisäänkäynti

Kirkkoherranviraston sisäänkäynti rakennettiin samaan aikaan kuin arkistosiiipi. Kirkkoherranviraston arkistossa on rakennuspiirustukset kuistia varten. Ne on tehnyt Adiel Hinkkanen. Piirroksissa kuistin tyyli poikkeaa muiden kuistien tyylistä ollen enemmän nikkarityyliä kuin empireä. Ilmeisesti kuistissa haluttiin tuoda esille samaa linjaa kuin ennen ja rakennettiin kuisti muistuttamaan muita kuisteja. 1920-luvulla arkkitehtuuri oli klassisismien

vaikuttamaa. Laatikkoportaan edessä on kaksi lohkottua kiviaskelmaa. Kuistin tyyli on muuten yhteneväinen kahden muun kuistin kanssa, paitsi sisimmät pylväät on katkaistu ja siitä on tehty koristeellisempi kuin keittiö-siiven kuistista. Pylväillä on vaatimattomat kapiteelit ja seinässä on pilasterit.

Ulko-ovi on selvästi uudempaa tyyliä kuin muut ulko-ovet. Ovessa on kolme peiliä, yksi iso alhaalla ja kaksi pientä pystyä peiliä ylhäällä ikkunoina. Oven molemmin puolin on kaksi kapeaa, pystyä ikkunaa. Oven ja ikkunoiden listat ovat leveät, profiloit. Ovi on maalattu harmaaksi.

4.2.4. Veranta

Nikkarityylin vaikutteita saanut veranta on rakennettu 1899. Tyyllillisesti se erottuu täysin empiretalon ilmeestä. Veranta on kaksikerroksinen muodostuen suorakaiteen muotoisesta, pulpettikattoisesta, pylväiden kannattele-masta alaosasta ja pienestä neliön muotoisesta harjakattoisesta parveke-maisesta yläosasta. Verannan alaosan keskeltä työntyy viisto portaiden levyinen lisä ulospäin, joka jatkuu jyrkästi alas kuistin portaina. Verannan pylväät ovat saaneet vaikutteita karelianismista. Pylväitä on kuusi, kaksi sisintä jatkuu ylös parvekkeen pylväiksi. Pylväiden päistä lähtee kahdelle sivulle yläviistoon konsolit.

Verannan ulko-ovina on kaksi harmaaksi maalattua pariovea. Ovien yläosan koristelista toistaa ikkunoiden otsikon empiretyyliä. Ylimmät peilit on korvattu lasilla.

Verantaa kiertää balusterikaide, joka jatkuu portaiden kaiteessa. Pylvään koristelussa on kansallisromantiikan vaikutteita.

Verannan kaksikertaiset ovet. Sisäovi on puoliranskalainen peiliovi, joka on paneloitu.

4.3. Runkorakenteet

4.3.1. Perustukset ja alapohja

Rakennuksessa on rossipohja. Rakennuksen perustukset on uusittu vuonna 1929 lohkotuista harmaakivistä (Virkatalolautakunnan pöytäkirja 23.11.1928). Aiemmin perustukset olivat luonnonkivistä, kuten valokuvista voi huomata.

Rakennuksen perustukset ovat hyvässä kunnossa. Vuoden 2003 katselmuksessa havaittiin, että lattian alla on vanhaa lahottajasienikasvustoa. Asiakirjoista selviää, että 1970-luvun korjauksissa sienikasvustoa poistettiin keittiön lattian alta ja lattiaa uusittiin. Nyt löytyneet sienikasvustot lienevät jäänteitä näistä kasvustoista, sillä mittauksissa alapohjan puurakenteista ei löydetty hälyttävää kosteutta. Tuuletus toimii kissanaukkojen kautta. Katselmuksessa selvisi, että talon alla maassa on runsaasti maatuvaan rakennusjätettä, jonka voisi poistaa. Lisäksi syöksytorvista tuleva vesi tulisi ohjata kauemmas rakennuksen seinästä ja perustuksesta.

Syksytorvista tuleva vesi tulisi ohjata kauemaksi rakennuksen seinustalta. Nyt vesi jää seisomaan rakennuksen vierelle.

Seinän pullistuma tulisi tutkia.

4.3.2. Kantavat rakenteet

Rakennus on hirsirunkoinen ja lyhytnurkkainen. Rakennusta on jouduttu tukemaan kahdella vetotangolla, jotka sitovat rakennuksen pitkien sivujen seinien yläosat toisiinsa ja estävät niitä leviämästä. Vetotangot ovat ulla-kolla. Niiden vastakappaleet ovat näkyvissä rakennuksen ulkopuolella. Ne ovat vääntyneet ja niiden kiinnitys tulisi tehdä uudelleen. Mahdollisesti ne voisi laittaa vuorauksen alle. Katselmuksessa huomattiin myös, että etu-fasadin seinä on jonkun verran pullistunut.

4.3.3. Ullakko, yläpohja ja vesikatto

Päärakennuksen vesikatto on muodoltaan satulakatto, siipirakennuksissa on aumakatto. Nykyisen peltikaton alla on näkyvissä ullakolta katsottaessa lautakate ja pärekaton jäänteitä. Katteena on ollut myös asfalttihuopa sekä tiilikate. Kattotuolit ovat näkyvissä ullakolla ja ne näyttävät olevan hyvässä kunnossa. Kattotuoleihin ja sidehirsiiin on myös tallentunut pappilan historiaa, sillä niissä on nähtävissä useita kirjoituksia. Löydettävissä on muun muassa tekstit "Tämä --- on maalattu Ab. Helstenillä vuonna 1869", ja useita Aksel Varenin nimikirjoituksia, sekä useita muita kirjoituksia.

Yläpohja eristekerros on ohut, noin 25 cm, ja siinä on eristeenä sekalaista maatuva aineesta. Lisäeristettä on laitettu asuinkerroksen sisäkattoon, samalla kattoa on laskettu. Mikäli huonekorkeus halutaan palauttaa, tulee välipohjan eristys suunnitella uudestaan.

Välipohjan materiaaleja kuvattuna vinttikomeron lattiasta.

Vesikatto on vuotanut arkistosiiven ja rakennuksen perusrungon liitoskohdasta. Katon saumauksen korjaaminen tulee tehdä mahdollisimman pian. Muualla katto on hyvässä kunnossa eikä vuotoja esiinny.

4.4. Täydentävät rakenneosat

Seinäpinnat jätettiin vuoden 1976 remontissa lastulevyjen alle. 26.6.2003 tehdyssä katselmuksessa avattiin kolmen huoneen seinä-, lattia- ja kattopintoja (Huoneiden sijainti, ks. liitteet 3 ja 4). Huoneet olivat sali (108) kamari (102) ja toinen kamari (105). Ullakkokamarit ovat olleet herrasväen vieraskäytössä ja niiden sisustukseen on panostettu yhtä lailla kuin alakerran kamarien sisustukseen. Käsittelen kolmea tutkittua huonetta ja ullakkokamareita omina kokonaisuuksinaan sisäkattojen, lattioiden ja seinien osalta. Huoneiden sisustusta on tutkittu aikaisemmin, ja Museovirastossa on tähän liittyvää aineistoa (ks. liite 5) .

Yleisesti voidaan todeta, että pappilan sisätiloihin on kohdistunut eniten korjauksia silloin, kun kirkkoherra ja samalla pappilan asukkaat ovat vaihtuneet. Katselmuksessa kiinnitettiin huomiota siihen, että vaikka varsinaisen asuinkerroksen kattoja on hiukan laskettu, niiden alkuperäinen korkeus ei ole ollut kovinkaan suuri. Huonekorkeudeksi tulee noin 3, 11 m.

4.4.1. Ikkunat

Maininta uusien ikkunoiden teettämisestä on 21.1.1928 Virkatalolautakunnan pöytäkirjassa. Silloin päätettiin teetättää 12 kaksiosaista ja kaksi kolmiosaista ikkunaa. Mahdollisesti tässä tarkoitetaan ruutujakoa, sillä pappilassa on 15 kuusiruutuista ja kaksi yhdeksänruutuista ikkunaa. Rakennus on kuusiruutuisin ikkunoin vielä 1910-luvulla otetuissa kuvissa. Vuonna 1927 otetussa kuvassa on jo kaksi yhdeksänruutuista ikkunaa. Ikkunoita on vaihdettu ainakin 1920-luvun lopussa. 24.8.1929 Virkatalolautakunta päätti, että uudet ikkunat laitetaan seuraavana keväänä ja urakoitsijaksi valittiin Adiel Rantila. Pöytäkirjassa 24.4. 1930 puhuttiin jo uusien ikkunoiden maalaamisesta.

Ullakkokamareiden ikkunat lienevät vanhempia kuin muut ikkunat. Ne ovat kooltaan pienempiä ja saranat ja säpit ovat tyyliltään eroavia alakerran ikkunoista. Ikkunoita on yhteensä neljä, kaksi molemmin puolin.

Salin ikkunoiden sisälistat. Ikkunoita reunustaa n. 12 cm levyinen, runsaasti profiloitu lista.

4.4.2. Sisäovet

Pappilan sisäovet ovat puoliranskalaisia peliovia. Saliin johtavat kolme ovea ovat kaksoisovia. Muut ovet ovat tavallisia ovia. Pariovet tulivat Suomessa käyttöön 1700-luvun lopussa. Empiren aikana ovipeili koristeltiin esimerkiksi vinoneliöillä. Ovet maalattiin öljymaalilla tai ootrattiin. (Heikkinen & al. 1989, 117.) Empireaikana käytettiin enimmäkseen puoliranskalaista rakennetta. Ovien malli, jossa on matala keskipeili ja korkea yläpeili syntyi jo 1700-luvulla ja oli vallitseva ovityyppi 1800-luvun lopulle saakka. (Leinos 1988, 12.) Oven maalikerrostumissa on havaittavissa ainakin kuusi eriväristä maalikerrosta. Alin näyttäisi olevan vaalea, lähellä valkoista oleva sävy. Vaaleat sävyt olivat 1800-luvun alkupuolella suosittuja, kun taas 1800-luvun lopulla ovet maalattiin tummemmiksi ja maalauksessa käytettiin useita värejä. (Leinos 1988, 13.) Maalikerroksissa on nähtävissä kerrostuma, jossa ovi on maalattu vaaleanruskeaksi, ja listat tummanruskeaksi.

Saliin johtaa kolme puoliranskalaisista pariovea.

Arkistosiipeen johtava 1920-luvun ovityyppi.

Ullakon sisäovet poikkeavat alakerran ovista. Ullakkokamareiden ovet ovat pintapeiliovia, jotka on maalattu valkeiksi. Ullakon neljän vaatekammeron oviin on kiinnitetty molemmille puolille listat, jotta saataisiin aikaiseksi vaikutelma kolmepeilisestä ovesta.

Ovet vaikuttavat alkuperäisiltä ja ovat hyväkuntoisia, tosin maalipinta on monesta kohtaa halkeillut ja hilseillyt pois. Kahvat ja lukkopesät sen sijaan ovat uusitut. Ovien uusrenessanssi-tyyliset karmilistat ovat noin 14 cm leveät ja moniulotteisesti profiloidut. Pappilaa kunnostaessa olisikin syytä kunnostaa vanhat ovet käyttöön ja samalla tutkia tarkemmin niiden värityksen ja koristelun muutoksia.

4.4.3. Huone 102

Huoneen numero 102 seinän alin ja vanhin pintakerros on suoraan hirren päälle maalattu värikerros, joka on ilmeisesti liimamaalia. Kerros on väriltään heleän vaaleansininen. Seinän alaosa on maalattu mustalla värillä noin 72 cm korkeudelle asti. Hirsien saumat on peitetty paperisuikaleilla. Yhdessä näissä suikaleista on vuosiluku 1839 eli vaaleansininen kerros lienee maalattu kyseisenä vuonna tai sen jälkeen. Ensimmäisen kerroksen maalaus aika vaikuttaa myöhäiseltä, kun itse rakennus on valmistunut vuonna 1812. Vuosi 1839 on vuosi jolloin kirkkoherra Calamnius saapui Keuruulle, joten lienee oletettavissa, että hän on sisustanut pappilaan tultuaan huoneita mieleisikseen.

Sinisen kerroksen päälle on laitettu paperikerros, johon on maalattu vaaleanpunainen värikerros. Paperikerros koostuu ilmeisesti sanomalehdistä ja asiakirjoista. Painettu teksti on ruotsinkielistä, kun taas käsin kirjoitettu on suomenkielistä. Seuraava kerros on pahvi ja siihen on liimattu varsinaiset tapettikerrokset, joita on yhteensä seitsemän. Tapetit vaikuttavat olevan tyyliä perusteella 1900-luvulta, joten täydellistä kuvaa sisätilan muutoksista ei saa.

Huoneen 102 seinästä avattu aukko ja siinä näkyvät kerrokset.

Huoneen 102 katon maalaukset.

Huoneen katto on vanhimmalta kerrokseltaan höylätystä laudasta ja se on maalattu vaaleaksi ilmeisesti jonkinlaisella liitupohjaisella liimamaalilla. Tämän kerroksen päällä on valkea paperikerros. Seuraavaan, myös valkeaan paperikerrokseen on maalattu vaaleanvihreällä maalilla rokokoohenkistä ornamenttikuviota (ks. kuva), joka kiertää kattoa nauhamaisena. Kuvio on noin 15 cm korkeudeltaan. Kattoa on madallettu viimeisimmän remontin yhteydessä ja eristetty villalla.

Lattian alin kerros on ruskeaksi maalattu lautalattia. Lautalattiaan on sitten kiinnitetty jonkinlainen huopakeros eristämään ja sen päälle on laitettu las-tulevy, jolle nykyinen muovimatto on kiinnitetty. Lattialistojen jäänteitä ei ole. Vuoden 1906 lähtö- ja tulokatselmuksen yhteydessä suositeltiin lattia-materiaalin vaihtamista linoleumiksi tai maalaamaan lautalattiat uudestaan.

*Muovimaton alla on rus-
keaksi maalattu lautalattia.*

4.4.4. Huone, sali 108

Salin seinän ensimmäinen kerros on huokoinen paksu paperikerros, joka vaikuttaa lumppupaperilta. Sen päälle on maalattu murrettu vaaleanpunainen värikerros. Tämän kerroksen päälle on maalattu vaaleankeltainen värikerros. Seuraava kerros on pahvi, jonka päällä on neljä tapettikerrosta. Ensimmäinen kerros on vaalea kukka-aihe, joka tyyliältään viittaa 1900-luvun alkuun. Viimeisin tapettikerros viittaa tyyliältään 1950-lukuun.

Salin katon ylin kerros on lautakatto, joka on maalattu valkealla, liitupohjaisella maalilla, joka on hilseillyt pois. Seuraava kerros, haltex- katto lienee laitettu 1950-luvulla. Jäänteitä paperikatosta ei ole, vaikka sellainen salisakin on ollut. Kattolistat ovat leveitä, muodoltaan kaarevia. Kattoa on mädallettu viimeisimmän remontin yhteydessä ja eristetty villalla.

Valokuva-aineiston perusteella on mahdollista saada selville niin salin sisustusta kuin niitä sisustusfragmentteja, joita ei muuten olisi enää saatavilla. Yksi tällainen on salin katto. Vuodelta 1925 olevassa kuvassa pap-pilan salista on näkyvissä runsaasti orna-menttimaalauksin koristeltu katto.

*Salin seinän kerrostumia, alimpana vaalean-
punainen kerros.*

Salin katon ornamenttikuviointi on ollut hyvin rikasta. Kuvan omistaa Joanna Lindberg.

Albert Leikolasta otetussa kuvassa näkyy pappilan sisustusta hänen aikanaan. Kuva on otettu salissa. Seinillä on vaaleat, kukkakuvioidut tapetit. Tätä tapettia löytyi salin seinien tapettikerroksista. Oikealla on kaakeliuuni ja näkyvissä on vähän uuninsuojusta. Huonekalut ovat tummia, kankaalla, ilmeisesti plyysillä päällystettyjä, uusrokokoo huonekaluja. Pöydällä on raskas, kirjava, kukkakuvioidu liina, öljylamppu ja suuri kirja, luultavasti raamattu. Säätyläiskotiin kuuluvat myös huonekasvit. Vasemmalla on suureksi rehahtanut myrtti ja oikealla rehevästi kasvava tuonenkielo. Salin sisustuksesta antaa viitteitä myös toinen kuva, jossa näkyy muun muassa salin ovien maalaus kolmella eri sävyisellä maalilla ja lattian korkkimattopintaa.

4.4.5. Huone, 105

Avatusta seinän kohdasta oli otettu tapettikerrokset pois, joten tarkkaa tietoa niistä ei ole. Hirsien raot oli peitetty paperisuikaleilla, kuten muissakin huoneissa. Hirren pinnassa ei ollut maalia. Pienestä tapetinpalassa on kahta eri tapettia. Alimmainen on tapetti, jossa on vaaleanvihreällä pohjalla beigen väristä kuviota ja kultausta. Päällimmäinen kerros on harmaa ruskein ohuin raidoin. Katot olivat samanlaisia kuin muissakin huoneissa: alimmaisena oli valkeaksi maalattu lautakatto, sitten paperikattokerrokset.

Hirsien saumojen papereita. Osassa on painettua ruotsinkielistä tekstiä, osassa käsinkirjoitettua tekstiä.

4.4.6. Ensimmäinen ullakkokamari u1

Ullakkokamarit sijaitsevat ullakon korkeammalla kohdalla toisiaan vastakkain. Kamareissa on peltiset pönttöuunit ja pienet komerot. Kaikesta päätellen ullakkokamarit ovat olleet arvokkaita huoneita sijainnistaan huolimatta, sillä ne on sisustettu arvokkaasti tapetein.

Ullakkokamari seinien vanhin pintakerros on roiskemaalattua murrettua vaaleanpunaista liimamaalia. Maali on suoraan hirren päällä ja hirren raokojen päälle on laitettu paperia. Alaosa on noin 80 cm korkeudelle maalattu harmaaksi, joka on myös roiskemaalattu. Kyseistä kivipintaa jäljittelevää maalaustapaa on käytetty, kun on haluttu saada rakennusmateriaali näyttämään arvokkaammalta kuin se on. Tämän kerroksen päällä on useita tapettikerroksia ja boordikerroksia. Roiskemaalattun kerroksen jälkeen oli paperikerros, joka oli maalattu heleän siniseksi. Sen kerroksen päällä ruskealle paperille pohjasävyltään harmaa tapetti. Koko tapetin alueella ei ollut harmaata väriä, vaan värittömät alueet muodostavat kukkamaisia koristekuvioita, joita on koristeltu vaaleamman harmaalla värillä. Koosteena on vielä punaisia oksakuvioita siellä täällä tapetin pinnassa. Seuraava tapetti on valkealla pohjalla sinisiä kukkakuvioita. Samaa tapettia on nähtävissä yhdessä vaatekomoeroista. Tämän kerroksen päällä näyttäisi olevan jugendhenkinen tapetti, jossa on beigellä pohjalla mustia kuvioita. Tässä tapetissa on kellertävä boordi liljakuvioin.

Huoneen katto on alun perin ollut lautakatto, joka on maalattu samaan tapaan kuin alakerran huoneiden katot valkealla liimamaalilla. Katto on sen jälkeen peitetty valkealla paperilla, mutta katon reunassa on leveä siniseksi maalattu reunus. Näyttää siltä, että myös keskellä kattoa on ollut sinisiä osia, koska naulojen kiinnittämäksi on jäänyt sinisiä paperinpaloja.

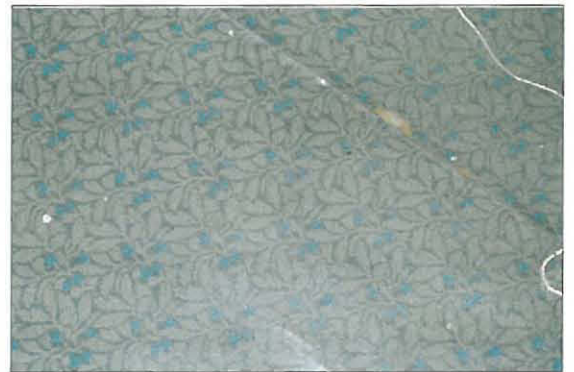

Molemmissa ullakkokamareissa seinien ensimmäinen kerros on roiskemaalattu tapetti, joka jäljittelee kivipintaa.

Lattia on peitetty muovimatolla, jossa on sininen kukkakuviointi. Alla on lautalattia.

Katossa on näkyvissä sinisen paperikatton jäännöksiä.

4.4.7. Toinen ullakkokamari u2

Ullakkokamarin ensimmäinen tapettikerros on samalla tavalla roiskemaalattu kuin ensimmäisessäkin kamarissa. Hirsien rakojen peitteenä on paperisuikaleita, jotka on suurimmaksi osaksi otettu sanomalehdistä. Kahdessa eri näytteessä toistuu vuosiluku 1840, joka voisi olla siten sanomalehtien ilmestymisvuosi. Huoneet on siis tapetoitu kyseisenä vuonna tai myöhemmin. Myös tämä ullakkokamari on tapetoitu usein ja varsin edustavilla tapeteilla. Toisen kerroksena on sama vaaleansininen sävy kuin ensimmäisessä ullakkokamarissa. Kolmas tapettikerros muistuttaa samoin ensimmäisen kamarin tapettia. Seuraavia tapettikerroksia näyttää olevan useita, samoin boordinauhoja. Kerroksista on havaittavissa vuosisadan alun kasvi aiheita ja sen jälkeen tyylin yksinkertaistumista.

Katto on kamarissa samanlainen kuin muissakin huoneissa. Tässä paperikatossa ei näytä olevan kuvioiteja, kuten ensimmäisessä kamarissa. Lattialla on ruskea muovimatto, joka on koottu useasta eri mallista. Alla on lautalattia.

Paperikatton alla on lautakatto. Huoneen nykyinen ulkoasu lienee 1950-luvulta.

4.4.8. Tulisijat

Pappilassa on osassa huoneista kaakeliuunit. Salissa on kaksi uunia salin molemmin puolin ja kahdessa kamarissa molemmissa yksi uuni. Uunit ovat nurkassa ja mukailevatkin nurkan muotoa. Kaakeliuunit ovat kertaustyylliset, suhteellisen hyväkuntoiset. Uuni on tehty valkeasta suorakaiteen muotoisesta kaakelistä. Uunin ylälistassa on koristeaiheita. Huoneissa 102 ja 105 on myös kaakeliuuni. Osassa huoneista on peltiset pönttöuunit.

Lähtö- ja tulokatselmuksen asiakirjojen perusteella uunit ovat olleet usein korjauksen tarpeessa. Niiden perustukset lienevät olleet alun pitäen huonot. Pappilan uuneja on varmasti uusittu, mutta ne ovat säilyneet tähän päivään varsin hyvin. Uunit eivät ole enää käytössä.

Pappilan kaakeliuunien yläosan koristelua.

Pappilan kaakeliuunin profiloitu alaosa

Ullakkokamarin pönttöuuni.

4.4.9. Muut rakenteet

Pappilassa on keskuslämmitys. Pannuhuone sijaitsee niin sanotussa arkisto-
huoneessa. Sähkö on vedetty pintavetoina lastulevyseinien päälle vuoden 1976 remontin yhteydessä. Keittiö on myös vuoden 1976 remontin jäljiltä, ja siellä on useita raskaita koneita. Keittiön läheisyydessä olevaa ruokakomerotilaa muutettiin vuoden 1976 remontissa. (ks. liitteet 3 ja 4.)

Wc-tilassa on muun muassa pyykinpesukone. Wc-tilaa rakennettaessa rakennettiin myös talon ainoa kevyt väliseinä jakamaan huonetta.

5. PAPPILAN SÄILYTTÄMISEN JA SUOJELUN ARVOPOHJAA

5.1. Pappiloiden uusista käyttötarkoituksista

Pappilakulttuurin kausi päättyi Suomessa 1900-luvun alkupuoliskolla. Pappiston asema oli muuttunut niin maallisella kuin henkiseläkin tasolla. Enää ei voi puhua pappilakulttuurista samalla tavalla kuin ennen. Harva pappi asuu enää perinteisessä pappilassa. Nykyään monet pappiloista on erotettu alkuperäisestä käyttöyhteydestään. Silti pappilan kulttuurihistoriallinen arvo ei ole sidoksissa siihen, kuka sitä käyttää ja miten sitä käytetään. Sen arvo ja kulttuurihistoriallinen merkitys koostuu rakennushistoriallisista ja -taiteellisista tekijöistä, pappilamiljööstä ja henkisestä pääomasta, pappilan sivistyksellisestä merkityksestä. (Esim. Soikkeli 2002b, 201.) Pappilaa tulee siis kohdella pappilana, sillä se on sen arvopohjan perusta.

Vanhojen pappiloiden käyttö on koettu usein hankalaksi ja niiden korjaaminen liian kalliiksi. Pappiloita on valtakunnallisesti siirretty paljon uusiin käytöihin. Varsinaisesti pappilana on enää harva pappila. Perinteisen pappilakulttuurin jatkuvuudesta on siis vaikea puhua. Myös pappilamiljööseen kuuluneita piharakennuksia on harvoissa pappiloissa jäljellä.

Pappilatyöryhmän mietinnön (1982) avulla pyrittiin parantamaan kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden pappiloiden säilymisedellytyksiä. Samalla kartoitettiin Suomen vanhoja pappiloita ja selvitettiin pappiloiden nykyistä käyttöä sekä pappilan alkuperäisen käytön hylkäämiseen johtaneita syitä. Mietinnössä nousee tärkeäksi pappiloita autioittavaksi syyksi verotuskäytäntö. Virka-asunnossa asumisesta verotettiin rankasti ja se suosii muualla kuin virka-asunnossa asumista.

Kangasmanilan pappilan kohdalla rakennussuojelulain mukainen suojele tapahtui vuonna 1972, eli jo ennen Pappilatyöryhmän mietinnön valmistamista, joten suuria vaikutuksia sen kohtaloon mietinnöllä ei ollut. Mietintö antaa kuitenkin neuvoja tähän hetkeen ja siihen, mitä seikkoja Kangasmanilan pappilan uuden käytön pohtimisessa ja rakennuksen korjaamisessa tulisi ottaa huomioon. Olennaista on omistajan, Keuruun seurakunnan yhteistyö paikallisen museoviranomaisen, Keski-Suomen museon ja Museoviraston kanssa. Tärkeäksi nousee tietysti kulttuurihistoriallisen arvon säilyttäminen uudesta käyttötarkoituksesta huolimatta.

Anu Soikkelin tutkimus ottaa kantaa vanhojen pappiloiden nykyiseen tilaan ja tulevaisuuteen Suomessa. Soikkelin mukaan vanhojen pappiloiden arvostus ei ole ollut Suomessa kovinkaan korkealla. Pappiloita ollaan purettu ja korjattu alkuperäisestä arvosta piittaamatta uusiin käyttötarkoituksiin. Olemassa olevista pappiloista noin 80% on hyväkuntoisia. Pappilan kunto on hyvä, jos sille on keksitty uusi käyttötarkoitus, tyhjilleen jääneet pappilat

ovat usein ränsistyneet. Suurimpana uhkana pappiloille on kuitenkin ylikorjaaminen, joka helposti tuhoaa pappilan ilmeen ja sen arvot. Asuinkäyttö on lähimpänä pappilan alkuperäistä käyttöä. (Soikkeli 2000b, 413) Tärkeää on siis ennemminkin säilyttävä korjaustapa kuin käyttötarkoitus. Selvää kuitenkin on, että käyttötarkoitus sanelee myös korjaustapaa.

5.2. Kangasmannilan pappilan rakennussuojeluarvo

Museoviraston tehtäviin kuuluu arvioida rakennussuojelulailla suojellun Kangasmannilan pappilan kulttuurihistoriallinen arvo ja määritellä suojelun sisältö. Keski-Suomen museo on puolestaan vuonna 2003 Keuruun seurakunnan tukemana tutkinut pappilaa ja sen historiaa maakunnallista kulttuuriympäristön hoito-ohjelmaa ja tekeillä olevaa maakuntakaavaa varten. Seuraavassa esitetyt asiat ovat tutkija Hanne Rokkosen ja rakennustutkija Päivi Anderssonin näkemyksiä tutkimusaineiston pohjalta Keuruun seurakunnalle ja Museovirastolle.

Kangasmannilan pappilan käyttöä ja korjaamista pohdittaessa perustana tulee olla se, että kyse on niin paikallisesti kuin valtakunnallisestikin arvokkaasta, rakennussuojelulailla suojellusta rakennuksesta. Keuruun kirkollisen menneisyyden huomioon ottaen pappila on tärkeä osa paikallista rakennusperintöä. Rakennus edustaa hyvin rakennusaikaansa, mutta siinä on selvästi näkyvissä myös sen elinkaaren aikana muuttuneet arkkitehtoniset vaateet laajennusten muodossa. Uuden käytön valinnassa tulisi pyrkiä siihen, ettei vanhan rakennuksen luonnetta tarvitsisi muuttaa. Silloin rakennuksen käyttö olisi valittava siten, että se voidaan sopeuttaa olemassa oleviin tiloihin. On tärkeää arvostaa rakennusta juuri sellaisena kun se on ja soveltaa siihen käyttötarkoituksia, eikä muuttaa arvokasta rakennusta jonkin tietyn käytön vaatimusten mukaan. Samalla tulee ottaa huomioon Keuruun seudun rakennusperintö ja se, mihin rakennus siinä sijoittuu. Keuruulla ei ole toista pappilan kaltaista rakennusta. Jos sen olemusta muutetaan huomattavasti, ei ole rakennusta, joka voisi korvata sen.

Pappilan suojelupäätös koskee rakennuksen ulkoasua. Tulevat muutokset kohdistuvat kuitenkin enimmäkseen pappilan sisätiloihin. Rakennuksen pohjakaavaa ei ole juuri muutettu sen elinkaaren aikana. Kannattaakin tarkkaan miettiä, katoaako pappilasta jotain, jos halutaan esimerkiksi laajentaa huonetiloja yhdistämällä niitä. Sisätilojen suhteen jo suppea tutkimus osoittaa, että pappila on arvokas rakennus ja sen sisustuksen suunnitteluun rakennusfragmentit tarjoavat useita mahdollisuuksia. On selvää, että rakennuksen olemus tulee esille myös sisätilojen keskeissali pohjakaavassa. Se on rakennettu paitsi asunnoksi, myös edustustilaksi. Tapa, jolla tämä on toteutettu, kertoo ajan vaatimuksista ja arvostuksista.

Pappilan käyttöhistorian esille tuominen on mahdollisuus, jota ei kannata jättää käyttämättä. On esimerkiksi mahdollista entisöidä osa huoneista museuhuoneiksi tuomaan esille pappilan elämän eri kausia. Joka tapauksessa vanhat seinäpinnat tulee dokumentoida tarkasti pappilan korjauksen

aikana ja mielellään säilyttää ne uusien seinien alla. Samoin mahdolliset muutokset tulee tehdä niin, että rakennus voidaan tarvittaessa palauttaa entiseen asuunsa.

Pappiloiden luonnollisin käyttötarkoitus on yksityinen asuinkäyttö. Asuinkäytön lisäksi toimisto- ja kokoustilat soveltuvat päärakennukseen, mikäli se korjataan alkuperäistä sisätilaa ja ulkoasua kunnioittaen säilyttämällä historialliset kerrokset. Joidenkin huoneiden palauttavaa korjausta rakentamisaikakautensa asuun voidaan harkita, mutta välttämätöntä se ei ole. Puolijulkinen käyttö sopii hyvin, sillä se jatkaa rakennuksen virkatalokäytön perinnettä. Mikään massaturismin käyntikohde tämä pappila ei ominaisuuksiltaan ole.

Vanhat valokuvat, tehty historiallisten kerrosten rakennetutkimus, kuntoarvio ja pappilan paikalliskulttuurin tuntemus ovat pohjatietoja säilyttävälle korjaukselle ja käytölle. Ulko-asussa tapahtuvat kosteusvaurio- ja lahokorjaukset sekä uusittava, perinteisin menetelmin toteutettava ulkomaalaus voisivat olla 2000-luvun korjausta. Purkavia ja poistavia toimenpiteitä ulko-asussa ei tule tehdä muutoin kuin alkuperäiseen asuun kuuluvana entistämistoimenpiteenä, sillä tämä rakennus kertoo sen mihin historiankirjat eivät yllä.

Sisätiloissa pohjakaavaa ei tule oleellisesti muuttaa, eikä avoullakkoa päätykamareita lukuun ottamatta ottaa käyttöön. Mikäli palautettavia huoneiden rakennustöitä ei voida heti syystä tai toisesta tehdä, korjauksista tulee siltä osin pidättäytyä ja ylläpitää nykyistä, historiallisesti autenttista tilannetta siihen asti kun kyseisen huonetilan korjaus on mahdollinen. Kosteiden tilojen uusiminen on mahdollista. Vuonna 1976 peruskorjatuissa kosteissa tiloissa voi myös huonejakoa varovaisesti muuttaa. Alkuperäinen keskeissalyyppi huonetilaratkaisuna ja siitä kertovat tulisijat ovat säilytettäviä rakennusosia kaikissa tilanteissa. Alkuperäiset hyväkuntoiset 1800-luvun ja 1920-luvun puukoristeet, ikkunat, ovet ja listoitukset tulee myös säilyttää ja kunnostaa. Sähköjohdot ym. tekniikka tulee jatkossakin toteuttaa pinta-asennuksina.

AV-laitteistot ja jopa talotekniset ratkaisut tulisi suunnitella ja toteuttaa siirrettävinä, irrallisina järjestelminä ja asennuksina. Rakennuksen runkoon upotettavia ratkaisuja on syytä välttää. Tulisijojen osittaistakin käyttöönottoa on hyvä tutkia tukemaan valittua lämmitysjärjestelmää. Olemassa olevat runko- ja välipohjaratkaisut aukotuksineen ja koristeluineen ohjaavat kaikkea myöhempää korjaamista. Kulttuurihistoriallinen arvo säilyy vain sillä tavoin.

Pihapiirin kellarin ja aittarivin ulkopuoliset säilyttävät korjaukset on tehtävä viipymättä. Vanha puusauna talon takana on aikansa tuotteena hyvä säilyttää. Pappilan puutarhan kulttuuri- ja luonnonhistoriallisen arvon mukaista kunnostusta varten tulee laatia erillinen pappilapihan kulttuurimaiseman hoitosuunnitelma tässä rakennustutkimuksessa esitettyä historia-aineistoa hyödyntäen sekä liittyen Kamanan yleissuunnitelmaan.

LÄHTEET

Arkistot

Jyväskylän maakunta-arkisto

- Rippikirjat 1828 – 34, 1835 – 41, 1842 – 48, 1849 – 1855, 1856 – 1862, 1863 – 1869, 1870 – 1879, 1880 – 1889, 1890 - 1899
- Pitäjän- ja kirkolliskokouksen pöytäkirjat 8.8.1830, 27.5.1832, 14.6.1886, 26.3.1899,
- Lähtö- ja tulokatselmusten pöytäkirjat 1850, 1907
- Talokatselmuksen pöytäkirjat 4.8.1840, 1841, 1950

Keuruun seurakunnan arkisto

- Pappilan arkistohuoneen piirustukset vuodelta 1924
- Virkataloja koskevat asiakirjat
  - Vuoden 1958 remonttia koskevat raportit
  - Vuoden 1972 suojelupäätöstä koskeva aineisto
  - Vuoden 1976 remonttia koskevat raportit
- Virkatalolautakunnan pöytäkirjat 1922 - 1937

Keski-Suomen museon kuva-arkisto

Keski-Suomen museon leikearkisto

- Keskisuomalainen 25.2.1971

Keski-Suomen museon rakennustutkimusarkisto

- Keuruun pappilan suojeluasiakirjat

Keuruun museon arkisto

Museoviraston historian kuva-arkisto

Suulliset tiedonannot

- Karttunen, Saara 12.6.2003
- Lindberg, Joanna 28.7.2003

Kirjalliset tiedonannot

Sähköpostit

- Soikkeli, Anu 31.7.2003
- Heikkinen, Maire 4.8.2003 (ks. liitteet)

Painamattomat lähteet

- PENNANEN, Pirjo 1986: Keskisuomalaista pappila-arkkitehtuuria 1800-luvulla. Pro gradu. Jyväskylän yliopiston taidehistorian laitos.

Painetut lähteet ja kirjallisuus

- AALTIO, E.A. 1947: Keuruun kirkkoherra Erland Rosenback ja hänen "Hyvästi jättönsä Keurun seurakunnille". Teoksessa *Keski-Suomi IV*, 83 - 114. Jyväskylä: Keski-Suomen museoyhdistys.
- AALTIO, E.A 1958: Lars Reinhold Malmsten Keuruun kirkkoherrana. Ei kustannustietoja.
- GODENHJELM, Hugo 1927: Suomen evankelis-luterilaisen papiston matrikkeli. Sortavala: Tekijän kustannuksella.
- GODENHJELM, Hugo 1935: Suomen pappilat. Helsinki: Otava.
- HEIKKINEN & al. 1989: Talo kautta aikojen. Kiinteän sisustuksen historia. Helsinki: Rakentajain kustannus Oy.
- HÄLLFORS, Lydia 1924: Äidin muistelmia. Helsinki: WSOY.
- ITKONEN, Kerttu 1968: Jämsäläisiä empirerakennuksia. Julkaisussa *Suomen museo 1968*.
- JOKIPII, Mauno & al. 1989: Vanhan-Ruoveden historia I. Vanhan-Ruoveden historiatoimikunta.
- JOKIPII, Mauno 1993: Keski-Suomen kirkolliset olot maan itsenäisyyden aikana. Teoksessa: *Keski-Suomen historia 3*, 594 - 655. Jyväskylä: Keski-Suomen maakuntaliitto.
- KAILA & al. 1987: Talo kautta aikojen. Julkisivujen historia. Helsinki: Rakentajain kustannus Oy.
- KARTTUNEN, Saara 1978: Keuruu seurakunnan elämää 1628 - 1978. Keuruu seurakunta: Keuruu.
- KNAPAS, Marja Terttu 1998: Keuruun ja Pihlajaveden kirkot. Suomen kirkot 21. Helsinki: Museovirasto.
- KOSKIMIES, Tiina 1999: Ravintoa sielulle ja ruumiille. Suomalainen pappilapuutarha 1900-luvun alkupuoliskolla. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston etnologian laitos.
- LEIKOLA, A. r 1996: Lääkäri ja hänen potilaansa eli viikonloppu pappilassa.
- LEIKOLA, Juhani 1993: Mitäpä tässä. Erkki Leikolan henkilökuva. Omakustanne.
- LEINOS, Markku 1988: Oviopas. Helsinki: Rakennuskirja oy.
- MUSEOVIRASTON KORJAUSKORTISTO: Kuistin korjaus 1994 ja yleiskortti 1994, Helsinki.
- PAPPILATÖRYHMÄN MIETINTÖ 1982. Helsinki: Opetusministeriö
- PEKKALA, Reino. A 1973: Pientä pakinaa papeista. Lehdessä *Keuruun jouluku 1973*, 44-46. Keuruu: Lions Club Keuruu.
- SILLANPÄÄ, L.A 1969: Vanhan Ruoveden historia 2:2. Ruovesi: Vanhan Ruoveden historiatoimikunta.
- SOIKKELI, Anu 2000a: Suomen vanhat pappilat – menneisyyden tulevaisuus. Osa 1. Oulu: Oulun yliopisto.

- SOIKKELI, Anu 2000b: Suomen vanhat pappilat – menneisyyden tulevaisuus. Osa 2. Oulu: Oulun yliopisto.
- TALVE, Ilmar 1990: Suomen kansankulttuuri. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VALJAKKA, Sirkka 1983: Jyväskylän – Jämsän tienvarren empire-rakennukset. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 183. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- WARÉN, Aksel 1890: Keuruun pitäjän historia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VAULA, Martti 1928: Keuruun pitäjän uusimmista vaiheista. Teoksessa Jukonen, Hannes (Toim.) Keuruun kirja, 11 - 132. Keuruu: Keuruun seurakunta.
- VIHOLA, Teppo 1983: Keuruun ja Pihlajaveden historia 1860 - 1917. Keuruu: Keuruun ja Pihlajaveden historiatoimikunta.
- VIHOLA, Teppo 1986: Keuruun ja Pihlajaveden historia 1918 - 1969. Keuruu: Keuruun ja Pihlajaveden historiatoimikunta.

Keuruun kirkkomaisema. Museoviraston esitys valtakunnalliseksi kulttuuriympäristöksi. Karttaote vuodelta 1998. Pappilan alue rajattu katkoviivalla.

Subject: VS: Kangasmannilan pappila

From: "Heikkinen, Maire" <Maire.heikkinen@nba.fi>

Date: Mon, August 4, 2003 2:04 pm

To: <hannerok@cc.jyu.fi>

Priority: Normal

Hei,

Tarkistin pikaisesti Keuruun pappilaa koskevaa materiaalia suojeluarkistostamme ja arkistonhoitaja Leena Laaksolta yleisestä arkistosta. Molemmista löytyy asiakirjoja. Lisäksi tapettikokoelmassamme on kaksi mapillista Keuruun pappilan tapetti- ja korkkimattonäytteitä. Nämä ovat myös digitaalisessa tapettitietokannassa.

Arkistosta löytyy mm. useita matkakertomuksia, ulkomaalaussuunnitelma, viittaus sisäväriyysuunnitelmaan (mutta ei itse suunnitelmaa) korjaustyöselityksiä ja muuta silppua.

Suojeluarkistossa on korjauskatselmuksia Erikko Virkkusen 1963, Panu Kailan 1972, 1974, 1975. Sisätilojen työselitys 1975 + sen kustannusarvio, vesikaton maalaustyöselitys 1976. Pirjo Pennasen pro gradusta ote koskien Keuruun pappilaa 1986. Lisäksi erilaisia suojeluun liittyviä asiakirjoja yhteensä mapillinen. Mukana myös valokuvia, Elias Härö 1969 ja joitakin kappioita vanhemmista valokuvista.

Nämä siis suojeluarkistossa. Meidän osaston valokuva-arkistossa on todennäköisesti lisää valokuvia. Ja niitä saattaa olla myös Museoviraston pääarkistossa Nervanderinkadulla. Tiedon niistä saa puhelimitse 09-40501 tai sähköpostilla vaikka Sirkku Dölleltä.

Terveisin Maire Heikkinen

Suunnittelija, Sisustusarkkitehti
MUSEOVIRASTO

Rakennushistorian osasto

PL 169, 00511 Helsinki

PUH 09-40509453

FAX 09-40509420

E-MAIL maire.heikkinen@nba.fi